

SENŲJŲ KAPINIŲ ISTORIJS: VIETINIŲ GYVENTOJŲ IR POKARINIŲ PERSIKĖLĖLIŲ POŽIŪRIAI Į KLAIPĖDOS KRAŠTO LIUTERONŲ KONFESINIO PAVELDO RELIKTUS

Rimantas Sliužinskas

Straipsnis yra parengtas vykdant Lietuvos mokslo tarybos finansuojamos mokslo programos „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ projektą „Klaipėdos krašto etnokonfesinio paveldo tyrimai, sukuriant geografinę informacinę sistemą“ (Nr. VAT-12018).

ABSTRACT

The article presents research materials collected by means of surveys of the old Lietuvininkai (residents of Prussian Lithuania) and settlers of the post-war period who lived in the vicinity of the old Lutheran cemeteries; that affected the character of their lifestyle, traditional moral attitudes, and economic activity in one or another way. The major part of the information was collected during summer expeditions to the villages of Saugai rural administrative unit, Šilutė district, in the summer of 2012. Authentic stories and memories of the origin and development of specific cemeteries, burial customs and habits, and the issues of cemetery care or neglecting are published and discussed. The summaries provide the views of the surveyed respondents of the immediate and further prospects of the survival of the said cemeteries.

KEY WORDS: confessional heritage, Klaipėda Region, Lutheran cemeteries, local population, post-war settlers, cemetery care, cemetery fate.

ANOTACIJA

Straipsnyje pateikiama mokslinių tyrimų medžiaga, surinkta apklausus senuosius Klaipėdos krašto lietuvininkus ir pokario laikais čia naujai persikėlusius asmenis, gyvenančius prie šio krašto istorinių liuteronų kapinaičių, kurios vienaip ar kitaip sąlygoja šių žmonių gyvenimo, tradicinių vertybinių nuostatų ar ūkinės veiklos pobūdį. Didžioji informacijos dalis yra surinkta 2012 m. vasaros ekspedicijų metu Šilutės rajono Saugų seniūnijos kaimuose. Skelbiami ir aptariami autentiški pasakymai, atsiminimai apie konkrečių kapinaičių kilmės ir raidos istorijas, laidosenos papročius ir įpročius, kapinių (ne)priežiūros bei (ne)tvarkymo problemas. Apibendrinimuose pateikiami apklaustų respondentų požiūriai į artimesnes ir tolimesnes šių kapinių išlikimo perspektyvas. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: konfesinis paveldas, Klaipėdos kraštas, liuteronų kapinės, vietiniai gyventojai, pokario laikų persikėlėliai, kapinių tvarkymas, kapinių likimai.

*Prof. dr. Rimantas Sliužinskas, Klaipėdos universiteto
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto
vyriausiasis mokslo darbuotojas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas: r.sliuzinskas@gmail.com*

Įvadas

2012 m. pradėto vykdyti Lietuvos mokslo tarybos projekto viena iš sudėtinių dalių – sakytinės istorijos tyrimai, siekiant ištirti senųjų Klaipėdos krašto autochtonų – liuteronų lietuvininkų ir pokario metais į ištuštėjusias sodybas čia persikėlusių kitų Lietuvos etnografinių regionų gyventojų, dažniausiai katalikų tikėjimo asmenų, atsiminimus apie senųjų Klaipėdos krašto kapinių istoriją bei dabartinį požiūrį į šią etnokonfesinio paveldo dalį.

2012 m. balandžio– rugsėjo mėn. Šilutės rajono Saugų, Kintų ir Klaipėdos rajono Priekulės seniūnijose buvo apklausta 18 pateikėjų (11 lietuvininkų ir 7 persikėlėliai ar jų palikuonys), kurių pateikta informacija tapo šio straipsnio pagrindiniu šaltiniu. Buvo taikomas neformalios apklausos metodas, leidęs pateikėjams laisvai, jiems tinkama seka maksimaliai perteikti visus jiems žinomus istorinius ir etnografinius faktus, daugeliu atvejų jiems girdėtus iš jų tėvų ar senelių. Pavieniais atvejais žymesni informantai buvo apklausti struktūruoto interviu metodu, išskiriant šias temas:

1. Senesnieji laikai: a) atsiminimai apie senųjų gyventojų mirtingumą ir mirčių priežastis tarpukariu ar seniau; b) šarvojimą ir mirusiųjų aprangą; c) kapų įkūrimą ir kapaviečių formavimo tradicijas; d) laidosenos papročius ir įpročius; e) kapaviečių įrengimą, antkapinių paminklų statymo ypatybes.

2. Dabartis: a) kapinių tvarkymo tradicijos anksčiau ir dabar; b) kapinių aplinka, kelias į kapines anksčiau ir šiais laikais; c) išnykusių kaimų kapinių likimai; d) pradėta vykdyti ūkinė ir kita nesakralinė veikla apleistose kapinėse.

Reziumuojant buvo kreipiamas dėmesys į pakitusius vietovardžius ir įvairialypes sakralinės atminties perspektyvas iki šių dienų daugiau ar mažiau išlikusiose istorinėse Klaipėdos krašto liuteronų kapinaitėse.

Panašūs tyrimai Klaipėdos krašte ir kituose Lietuvos regionuose iki šiol nebuvo sistemingai vykdomi, publikacijų šia tema nėra daug. Tiriant tiek Klaipėdos krašto, tiek Žemaitijos, Aukštaitijos ar Dzūkijos konfesinio paveldo artefaktus esminis dėmesys buvo ir tebėra visų pirma skiriamas materialiosios kultūros reiktų (pačių antkapinių paminklų, kryžių, krikštų, etc.) kaip mažosios architektūros objektų tyrimams.

Užsienio (šiuo atveju visų pirma evangeliškosios konfesijos šalių) mokslininkai dažniau tiria paskirų materialiosios kultūros artefaktų sociokultūrinio konteksto aspektus, į savo tyrimų metodologijos akiratį įtraukdami ir svarbų tautinio, regioninio, konfesinio ar netgi smulkaus lokalinio vietinių gyventojų identiteto aspektus. Sektini pavyzdžiai – šiuolaikinės kultūrinės antropologijos atstovai Benediktas Andersonas (Benedict Anderson)¹, Alanas Barnhardas (Alan Barnhard)², Orvaras Liofgrenas (Orvar Löfgren)³, Tomas Šipersas (Thomas K. Schippers)⁴, kurių tyrimų metodologija buvo pasirinkta pavyzdžiu ir mūsų tyrimams.

Tyrimų apžvalga

Rengiantis interviu su Klaipėdos krašto liuteroniškųjų kapinių kaimynystėje gyvenančiais asmenimis (tiek senbuviais lietuvininkais, tiek pokario metais ar vėliau čia atvykusiais naujakuriais) peržvelgta jau paskelbta mokslinė ir kraštotyrinio pobūdžio literatūra apie šio krašto etnokonfesinio paveldo apraiškas bei jų tyrimus, siekiant geriau suprasti aktualią kultūros paveldo tyrimų bei faktografijos problematiką, tyrimų metodikos ir mokslinės terminijos paieškas.

Dar 1938 m. Klemensas Čerbulėnas yra paskelbęs straipsnį apie Prūsijos (Mažosios) Lietuvos krašto antkapinius paminklus⁵. Tai bene vienintelis išsamus tarpukario lietuvių mokslininkų darbas šia tema. Sovietiniu laikotarpiu paskelbtos kuklios publikacijos. Tai Vacio Miliaus tekstas apie

¹ Žr.: ANDERSON, B. *Imagined Communities*. London & New York: Verso, 1983.

² Žr.: BARNHARD, A. Kalahari Revisionism, Vienna and the Indigenous Peoples' Debate. In *Social Anthropology* 2006, No. 14 (1), p. 1–16.

³ Žr.: LÖFGREN, O. The Nationalization of Culture. In *Ethnologia Europaea*, 1989, No. 19, p. 5–24.

⁴ Žr.: SCHIPPERS, Th. K. We Were Here First! Some Reflections on Time, Place and Identity – Building Today. In: R. MURSIC, J. REPIČ (eds.). *Places of Encounter*. Ljubljana: Zupaniceva knjirznica, 2007, p. 101–112.

⁵ ČERBULĖNAS, K. Mažosios Lietuvos antkapiniai paminklai. *Naujoji Romuva*, 1938, Nr. 1–2, p. 42–45.

klaipėdiškių antkapinių paminklų įrašus leidinyje „Kraštotyra“⁶. Petras Jakštas senosios Rusnės etnografiniuose tyrimuose⁷ 1992 m. trumpai užsiminė ir apie senąsias krašto kapinaites, vietinių žmonių mirtingumo priežastis bei laidosenos papročius. Tais pat metais Antanas Stravinskas aprašė kalvystės paminklus Agluonėnų kapinaitėse⁸, o netrukus – ir metalo plastikos ypatybes Klaipėdos krašto paminkluose⁹. Klaipėdiškių kalvių ir jų pagamintų paminklų tyrimų medžiagą jis apibendrino straipsnyje, paskelbtame leidinyje „Lietuvinių kraštas“¹⁰. Ten pat pajūrio krašto senuosius antkapinius paminklus – medinius krikštus aptarė Klemensas Čerbulėnas¹¹.

Bene svarbiausi, išskirtiniai aktualia tema yra architektų Martyno ir Marijos Purvinų darbai. Jie kartu arba pavieniui yra aprašę Katyčių¹², Lauksargių–Bitėnų¹³, Rusnės¹⁴, Smalininkų¹⁵, Aisėnų¹⁶, Priekulės¹⁷ senąsias liuteronų kapines, publikavę atskirais aspektais darytų tyrimų medžiagą su gausiomis iliustracijomis (brėžiniais, fotonuotraukomis), išsamia statistine informacija. Ypatingo šių mokslininkų dėmesio yra sulaukę mediniai ir metaliniai kryžiai¹⁸, bendresni šio kultūros paveldo apraiškų aspektai¹⁹. Atskirą dėmesį jie skiria šio paveldo nykimo ir naikinimo problematikai²⁰. Gausi jų ilgamečių tyrimų medžiaga yra apibendrinta 2010 m. išleistoje monografijoje²¹.

⁶ MILIUS, V. Klaipėdiečių antkapinių paminklų įrašai. *Kraštotyra*. Vilnius: Mintis, 1986, Nr. 20, p. 60–68.

⁷ JAKŠTAS, P. Senoji Rusnė. Monografija. Vilnius: Mintis, 1992, p. 6–95.

⁸ STRAVINSKAS, A. Agluonėnų paminklai. *Etnografija*. Metraštis, kn. 2–3. Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 1992–1993, p. 56–57.

⁹ STRAVINSKAS, A. Metalų plastika Klaipėdos krašto paminkluose. *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 6, p. 46–52.

¹⁰ STRAVINSKAS, A. Klaipėdiškiai kalviai ir jų pagaminti paminklai. *Lietuvinių kraštas*. Kaunas, 1995, p. 494–518.

¹¹ ČERBULĖNAS, K. Pajūrio lietuvių antkapiai. *Lietuvinių kraštas*. Kaunas, 1995, p. 519–532.

¹² PURVINAS, M. Evangelikų kapinės Katyčių apylinkėse. *Keleivis*, 1994, Nr. 3–4, p. 36–37.

¹³ PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Senųjų kapinių Lauksargių–Bitėnų ruože kultūrologiniai tyrimai. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 6, 2000, p. 142–159.

¹⁴ PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Metaliniai kapų aptvarai Rusnės apylinkių senose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, 2001, Nr. 8, p. 191–207; PURVINIENĖ, M. Metaliniai antkapiniai kryžiai Rusnės apylinkių kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 11, 2004, p. 160–169; PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Mediniai kryžiai ir krikštai Nemuno deltos senosiose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 14, 2009, p. 121–137.

¹⁵ PURVINIENĖ, M. Kapų apvadai Smalininkų apylinkių senosiose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 9, 2002, p. 144–151; PURVINIENĖ, M. Metaliniai antkapiniai kryžiai Smalininkų apylinkių kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 10, 2003, p. 168–177.

¹⁶ PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Mediniai kryžiai Aisėnų apylinkių kapinėse. *Liaudies kūryba*. Vilnius, 2002, p. 328–334.

¹⁷ PURVINIENĖ, M. Metaliniai kaltiniai kryžiai Priekulės apylinkių kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 12, 2005, p. 107–119; PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Mažosios Lietuvos kryždirbystė: mediniai antkapiniai kryžiai senosiose Priekulės apylinkių kapinėse. *Liaudies kultūra*, 2010, Nr. 3, p. 14–27.

¹⁸ PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Mediniai kryžiai Šilutės apylinkių senosiose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 3, 1996, p. 189–194; PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Klaipėdos krašto metaliniai lieti antkapiniai kryžiai. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 4, 1997, p. 182–189; PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Mažosios Lietuvos metalinių lietinių antkapinių kryžių technologinės bei stilistinės ypatybės. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 15, 2010, p. 88–101; PURVINAS, M. Mažosios Lietuvos antkapiniai paminklai. *Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba, 2008, p. 55–58.

¹⁹ PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Tyrinėjame Mažosios Lietuvos kapines. *Klaipėda*, 1996 gegužės 25, p. 19; PURVINIENĖ, M. Klaipėdos krašto antkapiniai paminklai XX a.: etninių bruožų raida. *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5, p. 27–31; PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Kapinės Mažosioje Lietuvoje. *Kapinės – Lietuvos kultūros paveldo objektas*. Kaunas, 2002, p. 27–37; PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Mažosios Lietuvos medžiaginės kultūros ir paveldo tyrimai 1980–2005 metais. *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilniaus universitetas, Lietuvos mokslų akademija. Vilnius: VU leidykla, 2006, p. 59–71.

²⁰ PURVINAS, M. Klaipėdos krašto kapinių naikinimas po 1944 m. – desakralizacijos politiniai, ideologiniai, psichologiniai ir kiti aspektai. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo darbai*. Vilnius, 2003, t. 18, p. 1151–1164.

²¹ PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*. I kn. Kauno technologijos universitetas, Architektūros ir statybos institutas. Kaunas: Technologija, 2010.

Išsamius ir probleminius straipsnius konfesinio paveldo tematika, akcentuodami įvairialypį tyrimų spektrą, yra paskelbę Klaipėdos universiteto mokslininkai Silva Pocytė²², Jurgis Mališauskas²³, Albertas Juška²⁴, Žavinta Sidabraitė²⁵, Darius Barasa²⁶, Arūnas Baublys²⁷, Rimantas Sliužinskas²⁸. Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos darbuotojai parengė ir 2000 m. išleido Šilutės krašto enciklopedinį žinyną²⁹, kuriame taip pat esti vertingos medžiagos apie krašto istorines liuteronų kapines.

Svarbūs yra ir pamario krašto kraštotyrininkų darbai. Albinas Kenešis yra paskelbęs savo pastabas apie antkapinius paminklus Klaipėdos krašto kaimų kapinėse³⁰. Kretingos m. savivaldybės M. Valančiaus viešosios bibliotekos darbuotojos Romutė Girskenė ir Eugenija Zagorskienė 2002 m. yra parengusios kraštotyrinio pobūdžio leidinį apie senuosius antkapinius paminklus Vydmantų bei Kiauleikių kaimų evangelikų liuteronų kapinaitėse ir šią 15 puslapių publikaciją su 13 fotonuotraukų paskelbusios internete³¹.

Pažymėtinos ir populiarus pobūdžio žinutės aktuali tematika regioninėje ir respublikinėje spaudoje. Tai publikacijos savaitraštyje „Voruta“³², *dienraščiuose* „Klaipėda“³³, „Lietuvos aidas“³⁴,

²² POCYTĖ, S. Agluonėnų kaimo kapinių antkapiniai paminklai. Kn.: POCYTĖ S. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. Klaipėda: KU Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras, 1994, p. 139–142; POCYTĖ, S. Kantvainių kaimo kapinių (prie P. Juškos) antkapiniai paminklai. Kn.: POCYTĖ S. Op. cit., p. 142–145; POCYTĖ, S. Kantvainių kaimo kapinių (prie E. Juknevičienės) antkapiniai paminklai. Kn.: POCYTĖ S. Op. cit., p. 146–150; POCYTĖ, S. Das Forschungsprojekt „Das konfessionelle Erbe im Memelland“. Stand und Methode. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*. 2008, Bd. 16, S. 9–30.

²³ MALIŠAUSKAS, J. Lietuviški tituliniai įrašai Šilutės rajono antkapiniuose paminkluose. *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Literae universitatis, 1995, p. 547–558; MALIŠAUSKAS, J. Lietuviškų įrašų Mažosios Lietuvos paminkluose beišskant. *Vakarų baltų istorija ir kultūra*, t. 2. Klaipėda, 1995, p. 67–84; MALIŠAUSKAS, J. Senujų Klaipėdos krašto gyventojų epitafijos čia ir Vakaruose. Gerharo Bangemanno darbo protokolas ir komentarai. *Tiltai*, 2000, Nr. 2, p. 97–100; MALIŠAUSKAS, J. Lietuviški tituliniai įrašai Šilutės rajono antkapiniuose paminkluose. *Vėjas iš Aistmarių*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 197–207; MALIŠAUSKAS, J. Lietuviškų įrašų Mažosios Lietuvos paminkluose beišskant. Op. cit., p. 183–196.

²⁴ JUŠKA, A. Evangelikų bažnyčia Klaipėdos krašto lietuvininkų gyvenime. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Literae universitatis, 1995, p. 223–231; JUŠKA, A. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda: KU leidykla, 1997.

²⁵ SIDABRAITĖ, Ž. Epitafijos Mažosios Lietuvos antkapiniuose paminkluose: žanrinės ypatybės ir vertė. *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilniaus universitetas, Lietuvos mokslų akademija. Vilnius: VU leidykla, 2006, p. 216–231.

²⁶ BARASA, D. Senosios Šilutės krašto kapinės – archyvai po atviru dangumi. In *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilniaus universitetas, Lietuvos mokslų akademija. Vilnius: VU leidykla, 2006, p. 232–239.

²⁷ BAUBLYS, A. Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte. *Res Humanitariae I*. Klaipėda: KU leidykla, 2007, p. 7–13; BAUBLYS, A. Theologische und stilistische Akzente der Friedhöfe im Memelland. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2008, Bd. 16, S. 31–61.

²⁸ SLIUŽINSKAS, R. Litauische Verse aus lutherischen Kirchenliedern auf Grabmälern im Memelland. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2008, Bd. 16, S. 92–123.

²⁹ *Šilutės kraštas*. Enciklopedinis žodynas. Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešoji biblioteka. Šilutė: Prūsija, 2000.

³⁰ KENEŠIS, A. Antkapiniai paminklai Klaipėdos krašto kaimų kapinėse. *Baltija*. Klaipėda, 1991, p. 56–64.

³¹ GIRSKIENĖ, R.; ZAGORSKIENĖ, E. (sud.). Senieji antkapiniai paminklai Vydmantų ir Kiauleikių kaimų kapinaitėse: [apie evangelikų-liuteronų kapinaites]. Kretingos rajono savivaldybės M. Valančiaus viešoji biblioteka. Vydmantai, 2002 [žiūrėta 2012 08 19]. Prieitis per internetą: http://www.kretvb.lt/uploads/docs/vydmantu_kiauleikiu_kapinaites.pdf.

³² BARANAUSKAS, M. Klaipėdos krašto evangelikų kapinės. *Voruta*, 1992 spalio 28, Nr. 40, p. 2.

³³ PETRAITIS, V. Senosios kapinaitės Klaipėdos krašte. *Klaipėda*, 1991 gegužės 10, p. 3.

³⁴ PETRAITIS, V.; PURVINAS, M. Senosios Klaipėdos krašto evangelikų kapinės. *Lietuvos aidas*, 1995 spalio 25, Nr. 217, p. 17.

„Banga“³⁵, „Vakarų ekspresas“³⁶, Klaipėdos vokiečių bendrijos mėnraštyje „Vokiečių žinios Lietuvoje“ (Deutsche Nachrichten für Litauen)³⁷ ir kt.

Peržvelgus šias publikacijas aiškėja, kad darbų, parengtų remiantis tiek senųjų, tiek ir naujųjų vietinių gyventojų atsiminimais apie Klaipėdos krašto liuteroniškų kapinių istorijas, dabartinę būklę ir perspektyvas, iš esmės nėra, todėl straipsnyje skelbiama medžiaga bei įžvalgos yra *nauja* ir *aktuali*.

Mirtingumas ir mirčių priežastys

Klaipėdos krašte įvairiais amžiais siautė ligos, epidemijos. P. Jakštas apie senąją Rusnę rašė:

„(...) dažnus potvynius, nederlius ir badą nuolat lydėjo įvairios ligos ir epidemijos. Net septynis kartus nuo Kristaus gimimo šiame krašte siautė maras. (...) Nualinti Pirmojo pasaulinio karo žmonės buvo neatsparūs ligoms. Paplito gripas – virusinė liga (...) ir dizenterija – viduriavimas. 1917 m. iš Vakarų atslinko vadinamojo Runo gripo epidemija, o 1918 m. antrojoje pusėje – ispaniškas gripas, kuriuo ypač daug žmonių sirgo. (...) Ir kitomis ligomis, daugiausia plaučių uždegimu (...) mirė daug jaunų žmonių“³⁸.

Vietiniai žmonės yra linkę liudyti šią tendenciją, tačiau jų atmintis daugiau siekia bendro pobūdžio įspūdžius, o ne konkrečius atvejus:

„Man dar *opapa* [senelis – R. S.] pasakojo, kad labai mirdavo žmonės. Ir vaikai labai mirdavo. Kuo ten sirgdavo, – nežinau, bet labai mirdavo. Daktarų paprastam žmogui taigi nebuvo, nei vaistų kokių. Stipresni atsilaikydavo, silpnesni – ne.“ [71 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 07 20]

„Kaip nemirs – tik *bagotesni* [turtingesni – R. S.] daktaro prisišaukdavo. *Biednesni* [neturtingesni – R. S.] tai jau tik kunigo...“ [51 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 05 22]

Istoriniuose šaltiniuose pateikiama informacija, kad 1800 m. Prūsijos vyriausybės paskelbtame įsake dėl mirusiųjų laidojimo ypatingas dėmesys buvo skiriamas užkrečiamomis ligomis sirgusių asmenų šarvojimui ir laidojimui. Šiame įsake rašyta:

„(...) žmonės, mirę raupais ar kitomis limpamosiomis ligomis, neturi būti „išstatomi po žmonių akių“, jiems laidojimo duobės turi būti kasamos gilesnės, dailidės jiems turi padaryti sandaresnius karstus. Draudžiama laikyti neuždarytame karste lavoną, jei (...) nėra visiško tikrumo, kad mirtis įvyko ne dėl apsikrėtimo limpamosiomis ligomis. (...) Liepiama tokį lavoną tuojau nešti į kapines ir gramzdinti į kuo gilesnę duobę. Grasinama bausme ne tik tam, kuris duotą lavoną pašarvoti, bet ir tam, kurio namuose mirusysis būtų pašarvotas“³⁹.

Tokiais atvejais reglamentuotas netgi ir giesmių giedojimas prie karsto:

„(...) mokiniai neturi giedoti nei ore prie karsto, nei namuose, kur yra numirėlis, nes giedant labiausiai įtraukiami garai, einą iš lavono“⁴⁰.

³⁵ LAPIENĖ, V. Evangelikų kapinaitės – dalelė krašto istorijos. *Banga*, 2005 lapkričio 26, Nr. 92, p. 11.

³⁶ Mirštančioms Klaipėdos krašto kapinaitėms prašoma Vėlinių šviesos. *Vakarų ekspresas*, 2007 m. spalio 26 d.

³⁷ MALIŠAUSKAS, J. Rinkime antkapinius Klaipėdos krašto įrašus. *Vokiečių žinios Lietuvoje*, 1999, Nr. 6, p. 2.

³⁸ JAKŠTAS, P. Op. cit., p. 52–53, 55.

³⁹ Nr. 83. 1800 m. gruodžio 16 d. Prūsijos vyriausybės įsakas dėl mirusiųjų laidojimo. *Prūsijos valdžios gromatos, pagraudenimai ir apsakymai lietuviams valstiečiams*. Lietuvos TSR Mokslų Akademija, Istorijos institutas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960, p. 46.

⁴⁰ Ibid., p. 46.

Šarvojimas ir mirusiųjų apranga

„Karstą dažniausiai juodai nudažydavo, tik turtingesni vėliau jau – baltai. O biednesni žmonės tai ir visai nedažydavo – iš kur jie ims pinigų dažams... O karstą tai paprastai, bet vis tiek gražiai iš lentų sukaldavo. Kryžiuką prikaldavo.“ [68 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 05 28]

Šarvojimo papročiuose liuteroniškoje tradicijoje išskiriama šarvojimo samprata, trukmė, požūris į patį šarvojimo procesą:

„Dėl šarvojimo – tai mažiausiai tris dienas laikydavo namuose. Be trijų dienų neleisdavo laidoti. Būdavo šalti *sklepai* [rūsiai – R. S.], laikydavo šaltai bent tris dienas. O laidodavo tai ir anksčiau kaip dabar – atvažiuoja kunigas į namus, būdavo pamaldos. Ir sueidavo ne visi kaip dabar – kad net kambariuose netelpa. Kvietė tik artimiausius, gimines. Jeigu nebuvo pakviestas, tai nelabai ir ėjo. Patys žmonės pynė vainikus, tokius apvalius, dažniausiai iš alyvmedžio šakelių. Ir dar mama sakydavo – gėles darydavo patys. Tokius popierius sukldavo, vašką lašindavo, kad stovėtų.“ [71 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 07 20]

„Pašarvoję mirusį žmogų namuose laikydavo iki savaitės laiko. Mažiausiai tris keturias dienas. At-eidavo kunigas, bet dažniau – sakytojas. Tai jis paskaitydavo iš knygos, o visi žmonės giedodavo. Jokių dūdų nebūdavo, tik žmonės visi giedodavo. Turėjo visi knygas su šventom giesmėm.“ [78 m. lietuvininkas, Šilutės raj., 2012 05 28]

„Atsimenu dar iš vaikystės, kad pašarvotus kūnus jie [liuteronai] laikė kitaip negu katalikai. Mes, žemaičiai, pašarvodavom ant lentos, ir tik išvežant dėdavo į karstą. O jie, ypač pasiturintys vokiečiai, aprengdavo su gražiais naktiniais, *kaldra* [antklode – R. S.] užklota, į karstą ir nešdavo kur nors šaltai padėti. Kad ir į *sklepą* [rūsį – R. S.]. Ir pasakydavo, kad laikys dvi tris dienas. O kodėl taip laikydavo? Kad jų aplinkiniai čia visi sužinotų ir suspėtų suvažiuoti. Rankas sudėdavo įvairiai. Esu mačiusi – šitaip nuleistos rankos arba ant krūtinės. Mes labai gražiai sugyvendavom su šiais vietiniais vokiečiais, tai irgi ateidavom.“ [66 m. žemaitė, Šilutės raj., 2012 06 20]

Liuteroniškoje mirusiųjų šarvojimo tradicijoje yra svarbi ne tik jų apranga, bet ir puošyba sakraliniais augalais – mirtomis:

„Jeigu vaikai mirdavo – mergaites baltai rengdavo. Ilga suknelė, mirtų vainikėlis. Rūtos – vestuvių augalas, o mirtos yra mūsų [liuteronų – R. S.] šventas augalas. Per įžengnoją, konfirmaciją 13–14 metų mergaitė turi būti į plaukus įsisegus [mirtų – R. S.] vainikėlį, o berniukas – į knygelę įsidėjęs ar kitaip būtinai mirtų šakelę.“ [71 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 07 20]

Svarbi šarvojimo metu yra ir liuteronų kunigo funkcija. Prisiminimuose dažnai liudijama gili kunigo pagarba mirusiojo asmenybei, jo gyvenimo pozityviųjų pusių atskleidimas:

„Kunigas atvažiuodavo vakare, žvakę uždegdavo, giedodavo giesmes visi kokį pusvalandį ar valandą, daug giesmių. Kiekvienas žmogus turėdavo savo giesmių knygelę. Kunigas pasakys – nuo tokio ir tokio [giesmės] numerio, nuo tokio ir tokio *karšiuko* [posmelio, eilutės – R. S.] pradedam, ir giedodavo. Dūdų ar kitokių muzikų jokių nebūdavo – kunigas paprastai turėdavo gerą balsą. Jis ir vesdavo giesmių gaidą. Anais laikais daug kas norėdavo vaikus į kunigus išleisti, bet priimdavo mokyti tik tuos, kurie gerai suprato muziką ir turėjo gerą balsą. Pamaldas laikydavo kunigas apie to mirusio žmogaus gyvenimą – kur gimęs, kaip užaugęs, kaip gyveno. Jo visą gyvenimą iškalbėdavo kunigas.“ [71 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 07 20]

Verta atskirai paminėti liuteroniškąją mirties kaip miego sampratą svarbą. Tai mūsų apklausti senieji lietuvininkai ypač pabrėžia:

„Ir tiesa yra tai, kad mes, liuteronai, į mirtį žiūrim kaip į mirusio žmogaus miegą. Dvasia nemari, ji nemiega – tik kūnas užmiega. Kol bus Dievo prikeltas. Aš ir savo tėvelį laidojau – baltais marškiniais, apatinėm kelnėm, be jokių batų, užklotas iki pusės apačioj balto šilko antklodėle. Tik viena rankikė iškišta – kaip lovoj miega. Dar nuotraukos kažkur yra...“ [71 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 07 20]

Budėjimas naktį prie karsto liuteroniškoje tradicijoje nėra būdingas. Pateikėjų duomenimis, ši katalikams svarbi tradicija čia nežinoma.

„Per naktį nebudėdavo. Jau kai vakare kunigas išėjo, – karstą uždengia, žvakes užpučia ir visi nueina ramiai ilsėtis. Ryte jau namiškiei prieš atvažiuojant kunigui vėl atidengia karstą, uždega žvakes. Tuoj pamaldos ir iš karto veža į kapines.“ [71 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 07 20]

„Į bažnyčią jokią numirėlio neveždavo. Tik iš namų tiesiai į kapines. Ir budynių jokių naktį nebūdavo.“ [78 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

Taigi, kelias į kapus nebūtinai vesdavo pro bažnyčią. Ši tradicija taip pat yra žinoma visų pirma katalikiškoje tradicijoje:

„Kunigas būtinai palydėdavo į kapus. Ir labai mažas būrelis žmonių eidavo į kapines. Kaimynai – tik tie artimesni, kurie pakviesti, o kiti – niekas nėjo. Į bažnyčią užvežti ar neužvežti – kaip kas norėjo. Bet dažniausiai neveždavo – juk kunigas kartu su gimine, namuose. Užveždavo į bažnyčią greičiau tik tą žmogų, kuris pats patarnaudavo bažnyčioj. Dabar tai yra ir taip, kad ir šarvoja bažnyčioj, kas namuose vietos neturi, o anksčiau taip nebūdavo. Mokytojus – ir mokykloj dabar šarvoja – dabar ir taip daro.“ [71 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 07 20]

Gedulingi pietūs – ne visiems, o tik artimiausiems giminėms, kviestiniams svečiams:

„Į pietus gedulingus eidavo tik tie, kurie pakviesti. Ir jokios degtinės – kunigas neleisdavo. Karštų pietų nebūtinai būdavo, kaip dabar. Būdavo varškės ir aguonų pyragas prie kavos, ir šalti sumuštiniai. Taip ir sakydavo – kviečių prie kavos, atminimui pietų. Ir išvakarėse, kai vakare būdavo kunigas, irgi karštų beveik niekada nebūdavo. Būdavo su mėsa patiekalai, bet ne karšti. Na, o jeigu jau kas padarydavo ir karštų, tai irgi gerai...“ [71 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 07 20]

Kapinių įkūrimas ir kapavičių formavimo tradicijos

Šia tema mūsų kalbinti senieji Klaipėdos krašto gyventojai ko nors konkretaus jau nieko nebe-galėjo pasakyti. Jų atsakymai dažniausiai būdavo paprasti ir lakoniški:

„Ne, man apie kapų pradžias tai nei tėvai, nei seneliai jau nieko negalėjo atsiminti. Juk tai prieš kiek šimtų metų buvo daroma!“ [78 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

„O iš kur man žinoti tokius senus laikus? Aš dar tik devintą dešimtį metų skaičiuoju!“ [86 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 05 30]

„Žmogau mielas! Tu paskaičiuok, – kiek senelių ir prosenelių kartų šitose kapinaitėse miega – bus gal kokia dvidešimt. Tai tik jie patys gali žinoti tokias istorijas.“ [68 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

Remiantis istoriniais šaltiniais, Klaipėdos krašto kapinėse liuteroniškosios nuostatos buvo sistemingai pradėtos diegti jau nuo XVI amžiaus pabaigos. M. ir M. Purvinai mini:

„(...) reikalauta mirusįjį laidoti taip, kad jo veidas būtų atgręžtas rytų – tekančios saulės link; į tą pusę taip pat būdavo atgręžiama ir antkapinio paminklo pagrindinė plokštuma su svarbiausiu įrašu“⁴¹.

Mūsų daryti tyrimai ir pačių pateikėjų liudijimai rodo, kad, matyt, dėl sudėtingo reljefo ar kitų priežasčių to reikalavimo ne visada buvo paisoma.

1578 m. gruodžio 6 d. lietuvių ir vokiečių kalbomis buvo paskelbtas Prūsijos markgrafo Georgo Friedricho potvarkis dėl padėties Tilžės ir Ragainės bažnytinėse apylinkėse. Buvo nurodyta, kad kai kurie kaimai neturi tikrų kapinių, o savo mirusiųjų palaikus laidoja plyname lauke, kaip nepritinka krikščionims. Buvo nurodyta įrengti tvarkingas kapines ir jas aptverti⁴². Vėlesniais laikais buvo vis griežčiau reglamentuojamas kapinių įrengimas, jų priežiūra, net ir pačios laidotuvių. 1794 m. balandžio 8 d. buvo paskelbtas tuometinio Prūsijos karaliaus Friedricho Wilhelmo II įsakas, kuriuo nurodoma, kaip dera mirusįjį aprengti (tik vietoje gamintais audiniais ir pan.), kaip puošti karstą ir kt. Už šio potvarkio nevykdymą buvo numatytos nemažos baudos, o dalis taip surinktų lėšų turėjo būti skiriama vietos varguoliams⁴³. Dar anksčiau – 1719 m. karaliaus Friedricho Wilhelmo I įsaku buvo nurodyta visas kapines aptverti tvirtomis tvoromis, tačiau greitai paaiškėjo, kad reikalingo ploto daugeliui kapinių nepakanka. Tuometinių bažnyčių šventoriuose dažniausiai įkurdintos kapinės buvo tankiai užlaidotos, ir naujuosius mirusiuosius ten tekdavo užkasti ankstesnių kapų vietose⁴⁴.

Pačioje XVIII a. pabaigoje – 1799 m. lapkričio 25 d. Karaliaučiuje paskelbtame kapinių įsteigimo ir jų tvarkymo apraše buvo detalai nurodyta, kaip galima išplėsti jau esančių kapinių teritoriją ir įrengti naujas – aukštesnėse vietose ir toliau nuo gyvenamųjų sodybų. Tokia teisė buvo suteikta pačioms kaimo bendruomenėms, įskaitant ir visus finansinių šio reikalo tvarkymo dalykus⁴⁵.

M. ir M. Purvinai atkreipia dėmesį į šias nuostatas:

„XVI–XVIII a. ir vėliau Mažosios Lietuvos kapinės turėjo būti kuriamos ir pertvarkomos atsižvelgiant tiek į liuteronybės nuostatas, tiek į vis dažniau keliamus sanitarinius higienos reikalavimus (Vakarų Europoje suvokta, kad nuo pavojingų ligų mirusių žmonių palaikai gali būti pavojingi gyviesiems). Būta ir administracinių, ekonominių ir pan. momentų – vis tankiau apgyvendinamame krašte net ir dėl naujų kapinėms reikalingo ploto kartais kildavo konfliktų.“⁴⁶

XIX a. net ir pavienėms kapinėms būdavo parengiami vietos valdžios patvirtinti jų naudojimo nuostatai. Tapo įprasta kapinėms parinkti sausesnę vietą, jų plotą išlyginti ir ten suformuoti stačiakampio formos teritoriją, visą ją ne tik aptverti, bet ir apjuosti grioviu. Dažnai pačių kapinių plotas būdavo dirbtinai paaukštinamas, suvežant čia žemių iš minėtų griovių ir aplinkinių vietovių. Kartais taip būdavo uždengiamas ankstesnių palaidojimų sluoksnis. Laikydamosi nustatytos

⁴¹ PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*. Op. cit., p. 38.

⁴² Žr.: Eine litauische Urkunde vom Jahre 1578. *Neue Preussische Provinzial Blätter*, Bd. 1. Königsberg, 1852, S. 241–246 (cit. iš: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 38).

⁴³ Žr.: Bekleiden der Toten und Ausschlagen der Särge. *Kirche im Dorf*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, S. 213–215 (cit. iš: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 38).

⁴⁴ Žr.: Erweiterung von Kirchhöfen und ihre Verlegung außerhalb der Städte und Dörfer. *Kirche im Dorf*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, S. 215–216 (cit. iš: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 38).

⁴⁵ Žr.: Erweiterung (...) (cit. iš: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 38).

⁴⁶ Žr.: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 38–39.

bendrosios tvarkos kaimo bendruomenė sudarydavo kapinių ploto paskirstymo tvarką šeimoms ir giminėms, rikiuojant kapus tvarkingomis eilėmis⁴⁷.

XX a. pradžioje Prūsijos Lietuvoje buvo susiklosčiusi gana sudėtinga ir naujais valstybės, Bažnyčios, policijos ir sanitarinių tarnybų potvarkiais vis detaliau reglamentuota kapinių priežiūros ir laidosenos reikalavimų sistema. Po 1871 m. nuo seno plėtotus Prūsijos valstybės juridinius aktus papildė Vokietijos imperijos teisiniai nuostatai. Tos griežtos tvarkos Prūsijos Lietuvoje ne visada buvo tiksliai laikomasi. Dar 1802 m. buvo uždrausta per laidotuves atidengti karstą, bet lietuvininkų šeimos nariai ir artimieji dažnai fotografuodavosi prie atvirų karstų⁴⁸.

Svarbus tų laikų ne visada paisytas reikalavimas Klaipėdos krašte, kaip ir visoje Prūsijoje, kapines būtinai aptverti minimas dar Teodoro Lepnerio 1744 m. raštuose:

„(...) lygiai kaip griežtai nepaisoma, nors iš tikrųjų derėtų, maloningo aukščiausios valdžios įsakymo, kad kapinaitės, kurių lietuviai turi prie kiekvieno kaimo ant kalnelių savo laukuose, būtų aptvertos“⁴⁹.

Anot A. Stravinsko,

„(...) kapinių priežiūra, ypač XIX a. ir XX a. pradžioje, buvo reglamentuojama tam tikrų valdžios išleistų taisyklių. Pvz., 1932 m. sausio 22 d. buvo paskelbtas policijos paliepimas, kuris rėmėsi 1850 m. kovo 1 d. policijos valdymo ir 1883 m. liepos 31 d. visuotinio krašto valdymo įstatymais: laidoti žmones buvo leidžiama tik vyresnybės paskirtose ir tvarkingai įrengtose laidojimo vietose (§ 1). Kiekviena vieša laidojimo vieta turėjo būti aptverta tvora (§ 7), o tie, kurie tų nurodymų nepaisė, buvo griežtai baudžiami (§ 8)“⁵⁰.

Kaip mini M. ir M. Purvinai, Klaipėdos krašte, sprendžiant parapijos kapinių problemas, galėjo dalyvauti kiekvienas parapijietis. Buvo numatytos galimybės liuteronų kapinėse (prireikus – net ir su policijos žinia) laidoti kitų konfesijų tikinčiuosius, artimiesiems paveldėti šeimos kapavietę, dvarininkams turėti privačias dvaro kapinaites, laidoti kremuotų mirusiųjų pelenus ir t. t. Kiekvieno atveju visa tai buvo būtina suderinti su vietoje galiojančiomis tiek bažnytinės, tiek civilinės teisės nuostatomis. O iš tikrųjų –

„(...) dauguma Mažosios Lietuvos kapinių klostėsi veikiau pagal vietos gyventojų susitarimus (matyt, dalyvaujant kunigui, kaimo seniūnui ir kt.). Vargu ar smulkesnės kaimų kapinės turėdavo oficialiai patvirtintas ir labai smulkias priežiūros taisykles. (...) Nuošalesnėse vietovėse galėjo likti daugiau paprotingos teisės ir pan. dalykų, liudijančių šio krašto tradicijas“⁵¹.

P. Jakštas, rašydamas apie senąją Rusnę, pažymi:

„(...) kapinės būdavo lygumoje. Čia gilesnių duobių negalėdavo kasti, nes jas užliedavo podirvio vanduo. Teko į kapines privežti žemės ir jas paaukštinti tiek, kad netektų karsto leisti į vandenį ir kad vanduo per potvynį kapinių neapsemėtų“⁵².

⁴⁷ Žr.: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 38–39.

⁴⁸ Žr.: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 39.

⁴⁹ LEPNERIS, T. *Prūsų lietuviai*. Parengė Vilija Gerulaitienė. Vilnius: LII, 2011, p. 229 (1744 m. leidime – p. 402).

⁵⁰ STRAVINSKAS, A. Klaipėdiškiai kalviai ir jų pagaminti paminklai. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 494–518.

⁵¹ Žr.: PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 39–40.

⁵² JAKŠTAS, P. Op. cit., p. 32.

Apie kapinių pylimų formavimą Magdalena Klumpytė-Piklaps savo atsiminimuose rašo:

„Mūsų krašte kiekvienas kaimas turėjo savo kapines. Tos kapinės yra truputėlį aukščiau, ant pylimo. Mamutė pasakodavo, kad kaimo bendruomenė turėjo duoti vežimų su arkliais ir suvežti smėlį, o vienas turėjo aukoti žemės. Tada visas kaimas ir suvežė žemę. O paskui bendruomenė sudėjo. Užtat ten yra geltonas smėlis. Taigi kapinės buvo įrengtos aukščiau, kad potvynis neišplautų ar kas kita neatsitiktų. Pavyzdžiui, Drevernoje yra tipiškos ir vienintelės šiame krašte kapinės, kurios yra kaip kalnas. Laidojama jose nuo viršaus žemyn. Kad nepaplautų karstų, jeigu marios išsiliėtų. Dabar jau ir apačioje daug prilaidota.“⁵³

Kiti senieji lietuvininkai liudija taip:

„Mano tai čia nėra nieko palaidota. Mes Šilutėj laidojamės. O čia [Miškogalių kapinėse – R. S.] esu ir duobes kasęs. Čia lengva kast. Smėliukas kažin kada suvežtas. Ir neužgriūna. Išsikasei sau dailiai, ir kasi, neužgriūna. Ten, kur po smėliu, tikra žemė – tai gal ir molis. O čia aukštai privežta, tai molio nėra... O kai čia tą pylimą supylė, tai manęs dar ant svieto nebuvo...“ [63 m. lietuvininkas, Šilutės raj., 2012 06 18]

„Lenkų kaimo kapinėse, prie Saugų, tai mano senelis davė žemės kapinėms. Ten jo žemės buvo. Vežė žmonės visi iš laukų akmenis, statė pamatus. Ir kapinių pylimui vežė iš aplinkui žemės. O kitur, kur nebuvo pylimų, tai leido karstą greitai į duobę, kol vanduo neprisirinko. Jeigu kas – eglėšakių greitai primeta ir vis tiek į vandenį leidžia... O ką darysi, jei pylimas nesupiltas?“ [71 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 07 20]

Pavieniais atvejais yra pateikiami neįprastos laidosenos kitų pateikėjų nepatvirtinti faktai, kurių pagrįstumu dar reikia aiškiau įsitikinti:

„O čia aplinkui tai ežeras toks buvo, pelkės, labai šlapia žemė. Tiesėm kelią iki sodybos, tai jis jau tiek kartų yra žemėm piltas, iškeltas, ir vis tiek smunka ir smunka. O anksčiau aš girdėjau, kaip tokių vietų kapinėse laidodavo – duobės nekasdavo, vanduo. Tai karstą padeda ant žemės ir užverčia atvežtom žemėm. Bendrom įėgom, su arkliais, vežimais priveždavo, traktorių taigi nebuvo. Taip ir supildavo aukštus pylimus. Visose kapinaitėse čia būdavo supiltos žemės, paaukštinimai tokie.“ [68 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 05 28]

A. Juška, kalbėdamas apie laidojimo papročius, pateikia gana abejotiną teiginį, jog:

„(...) varteliai dažniausiai būdavo pietų pusėje, nuo jų ėjo centrinis takas, kapinių plotą dalijęs daugmaž į dvi lygias dalis. Dešinėje laidoti vokiečiai, kairėje – lietuvininkai“⁵⁴.

Mūsų tyrimai liudija, kad šio reikalavimo dažniausiai nebuvo paisoma. Kapinių vartai ir visas kapinių teritorijos planavimas Klaipėdos krašte visų pirma priklausė nuo vietovės reljefo ar kitų vietinių sąlygų. Kapaviečių rikiavimas kairėn ar dešinėn pagal tautinio identiteto požymius tirtose aštuoniose dešimtyse istorinių liuteroniškųjų kapinių taip pat neužfiksuotas. To nepatvirtino ir

⁵³ *Klaipėdos krašto prisiminimai*. Klaipėdos vokiečių bendrija, Simono Dacho namai. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2009, p. 13.

⁵⁴ JUŠKA, A. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda: KU leidykla, 1997, p. 63.

apklausti vietiniai gyventojai – tiek senieji lietuvininkai, tiek ir naujieji persikėlėliai. Beje, apie minėto A. Juškos teiginio nepagrįstumą rašo ir M. ir M. Purvinai⁵⁵.

Laidosenos papročiai ir įpročiai

P. Jakštas rašė, kad numirėlį be jokių išlygų stengdavosi laidoti savo šeimos kape⁵⁶. Ši nuostata yra esminė ir iki pat šiol gyva šio krašto lietuvininkų atsiminimuose:

„Čia, šiose kapinėse, ir dabar laidojama. Mano čia nieko nėra, aš žemaitis, čia gyvenu. O mano žmona – *prūsėlka*, kaip žmonės sako, tai jau jos čia giminių yra. Čia ir jos proseneliai, ir seneliai, toliau – tėvai, dar ir du broliai. Čia mes vadinam vokiečių kapinėm. Evangelikų. Čia jau laidoja kokia pusantro šimto metų, gal ir du šimtai, kas čia žino...“ [74 m. žemaitis, *Šilutės raj.*, 2012 05 22]

„Aš čia esu 1961 metais gimusi ir užaugusi. Bet labai nesidomėjau mūsų kapinėmis. Taip, čia mano tėvai palaidoti, ir aš jų kapus prižiūriu. O iš mūsų artimųjų čia seniausiai mano mamytės globėja yra palaidota. Karo metais mamytės tėvas traukėsi į Vokietiją, o mamytės mamytė čia mirė džiova ir jos dvi mergaitės su seseria paliko našlaitės. Vienai buvo 10, kitai 11 metų. Ir ta, amžiną atilsį, jos globėja buvo labai garsi akušerė tais laikais, labai žmonių gerbiama. Tai ji, kaip mes ją *baba* vadindavom, buvo pirmoji palaidota 1982 metais, kai jau vėl nuo karo laikų čia pradėjo laidoti. Čia yra vokiečių kapinės – mes taip vadinam. O dabar čia yra tokia mano mamos metų moteris. Tai ji taip gražiai tvarko ir čia, ir kitas kapines apeina. O rusų laikais tai čia buvo labai apleista viskas, oi, kad jūs matytumėt! Mano mamytė mirė 59 metų, jau bus 18 metų šiomet, ir jinau jau labai prašė mūsų, vaikų, – jūs manęs niekur neišvežkit. Tada aš labai ir nesupratau – o kur mes turėtume išvežti? Taip ir atgulė čia, kur ir gimusi.“ [51 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 05 22]

„Čia mes visi vietiniai kapinėse palaidoti aplinkui dar esam. Petrelių kapinės tai buvo labai apleistos. Su tais palaidojimais tai įdomiai yra. Yra tokia istorija. K. Z. iš Saugų. Jos mama kai mirė, buvo palaidota Petreliuose. Tėvas, K. J., mirė 1970-aisiais, ir jo čia, Petreliuose, jau nebeleido laidoti. Laidojo Kukoruose. Ir tai su dideliu triukšmu, vos leido. Apylinkės pirmininkas toks jau buvo tada. Ir dabar ta šeima yra išskirta. K. J. – Kukoruose, o jo žmona – Petreliuose. Iš Saugų dar yra tokia A. V. su tokia pačia istorija. Vyras vienur, žmona – kitur palaidoti. Šeimos buvo tada taip išskirtos. Tai drąsesnė dabar jau buvo tokia L. R. Jos visa giminė – seneliai, tėvai buvo palaidoti Petreliuose. Ir mirė sesuo. Tai ji nuėjo pas seniūnę mūsų ir sako – darykit ką norit, aš laidosiu prie savų, Petreliuose. Ir seniūnė leido. Ačiū jai, nes tik jos dėka buvo „pramuštas ledas“, ir prasidėjo toliau laidojimas Petrelių kapinėse. K. K. čia pasilaidojo, ir kiti pas savus jau laidojasi. Ir Kukoruose laisvai pradėjo leist laidotis. O anksčiau tai buvo labai jau nežmoniškai – vežkit į Mantvydus arba į Šilutę. Ir viskas...“ [71 m. lietuvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 07 20]

Teisė laidotis šalia savo artimųjų senosiose liuteronų kapinėse sovietiniais laikais buvo iš esmės suvaržyta, nes dauguma senųjų kapinių buvo uždarytos. Tik pastaraisiais dešimtmečiais, jau nepriklausomoje Lietuvoje, seniūnai pradėjo pavieniais atvejais pačioje seniūnijoje spręsti apie tokių palaidojimų galimybes:

„Dabar žmonės dažniau nori laidotis savo kapinėse, kartu su tėvais ar seneliais. O tos mūsų kapinės taigi dažnai ir neprižiūrimos, apleistos. O aš, kaip seniūnė, prisiimu teisę leisti laidotis ir tokiose kapinėse, prie artimųjų. Leidžiu, jeigu yra ten kas nors iš senųjų giminės žmonių palaidota. Galvoju – taigi vaikai galgi dažniau ateis, sutvarkys, ir bus gražiau visiems. Tegul... Argi gaila?“ [seniūnijos seniūnė, *Šilutės raj.*, 2012 05 18]

⁵⁵ PURVINAS, M.; PURVINIENĖ, M. Op. cit., p. 44–45.

⁵⁶ JAKŠTAS, P. Op. cit., p. 32.

Taip šiuo metu pastebima atgimstanti gana ryški ir, regis, skatintina tendencija vis dažniau laidoti senosiose liuteronų kapinėse, šalia savo senolių ir kitų artimųjų:

„Diegliuose dabar tik mes ir dar keli namukai belikę. O kadaise čia buvo daug sodybų, daug žmonių gyveno. Viskas išnyko. Jaunesni išvažiavo, senesni išmirė. Čia yra mano brolis palaidotas. Čia gyveno, paskui vienas paliko, tai vaikai į Klaipėdą pasiėmė. Bet labai anas prašėsi, kad būtų palaidotas tėviškėj, tai Dieglių kapinėse ir palaidojo. Traukia savo kraštas, traukia... Tai dabar čia ir visa jo šeima sulaidota, jau anūkė jo atvažiuoja iš Klaipėdos, tvarko. Kas bus paskui – nežinau.“ [78 m. liutvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

Pavieniais atvejais pavyko užfiksuoti ir senųjų vietinių gyventojų grįžimo senatvę praleisti gimtojo kaimo sodybose faktus:

„Mano laukai atsiremdavo į šitas kapines. Bulves sodindavom dažniausiai. Paskui buvau persikėlęs prie Klaipėdos gyvent, o dabar vėl čia sugrįžau. Traukia...“ [apie 60–70 m. liutvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 07 09]

„Gyvenu Šiauliuose. Gimusi čia, Kiškiuose, 1943 metais, per karą. 23 metų apsiženijau ir išvažiavau. Dabar, kai vyras mirė, dažniau atvažiuoju čia, į Kiškius. Tuščia dabar Kiškiuose – senukai išmirė, jaunimas išvažiavo po užsienius, į miestus. O mano mama, tėvai ir seneliai, proseneliai – tikri liutvininkai. Ir gimė, ir gyveno, ir mirė čia, Kiškiuose. Ir netiesa, kad visi kalbėjo vokiškai. Buvo senučiukių, kur kalbėjo vokiškai, bet mano mamytė tai visada lietuviškai. Gal tik tetis daugiau vokiškai šnekėdavo. O mūsų kalba – liutvininkų, kaip dabar vadina, būrų kalba...“ [69 m. liutvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 08 10]

Svarbu pažymėti, kad šie atsiminimai liudija ne tik gyvą daugiau ar mažiau garbingo amžiaus šišioniškių trauką grįžti į tėvų ir senelių namus, bet ir aiškią savo vietinio Klaipėdos krašto gyvenimo tapatumo išraišką.

Ir dar viena pastaba, rodanti liuteronų konfesijos kunigų ir pačių tikinčiųjų toleranciją ir pagarbą bet kokios gyvenimiškos praeities mirusiesiems:

„Jeigu žmogus nekrikštytas mirdavo, tai vis tiek kapinėse laidodavo. Tai katalikai tikrai neleisdavo kapinėse laidoti, už tvoros kasdavo. Ir jeigu žmogus pats sau galą pasidarydavo – pasikardavo ar kaip kitaip, tai vis tiek liuteronai kapinėse laidodavo. Negalima žmogaus jokia būdu už tvoros laidoti.“ [78 m. liutvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

„Mūsų tikėjime vienodai laidodavo ir pakaruoklius ar kitokius savižudžius. Nesvarbu, kaip jis mirė, – laidojo kapinėse, o ne už tvoros, kaip katalikai. Katalikai sako: jeigu žmogus pasikorė – tai jį velnias pasiėmė. O mūsų [liuteronų – R. S.] kunigai sako: jeigu žmogus pasikorė – jis turėjo ligą ir prieš Bažnyčią nieko blogo nepadarė. Ir jeigu nekrikštytas būdavo – priimdavo ir tokį kunigas, neatsisakydavo. Kunigas S. S. pasakojo: atsitiko nelaimė – pasikorė jaunuolis, katalikas. Jų kunigas atsisakė, o aš, sako, atėjau į namus, palydėjau į kapines ir palaidojau jį. Nesvarbu, kad ne mūsų tikėjimo, taigi vis tiek žmogus.“ [71 m. liutvininkė, *Šilutės raj.*, 2012 07 20]

Kapaviečių įrengimas, antkapiniai paminklai

Senieji liutvininkai dar prisimena kapų įrengimo papročius. P. Jakštas rašė:

„(...) vargingieji žvejai negalėdavo savo kapų papuošti brangiais kryžiais ir paminklais. Jie, laikydamiesi seno liutvių papročio, kapo kojūgalyje statydavo vadinamuosius krikštus, antkapinius paminklėlius, padarytus iš profiliuotos, daugiausia ažuolinės, lentos“⁵⁷.

⁵⁷ JAKŠTAS, P. Op. cit., p. 33.

Senujų lietuvininkų liudijimais, naujose kapavietėse visų pirma būdavo statomi neaukšti mediniai kryžiai, kai kada įvardijami „krikštais“. Tačiau tokio pavadinimo mano pateikėjai nežinojo ir niekada nevartojo. Tai tiesiog pirmasis, laikinas medinis kryžius, su stogeliu ar be jo:

„Pirmiausia ant kapo pastatydavo medinį kryžių. Nedidelį, gal kokio metro. Su stogeliu ar be stogelio. Ir palikdavo. Ir kur tik dabar kapinėse vienas antkapiukas, tai žinokit – vis tiek turėjo būti kryžius. Koks nors kryžius, bent medinis pastatytas.“ [68 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 05 28]

Vėliau vietoje šių laikinųjų medinių kryžių būdavo statomi ir nuolatiniai geležiniai kryžiai, kiti antkapiniai paminklai:

„Po metų kokių senais laikais, dar iki Pirmojo pasaulinio karo, ir geležinį kryžių su pavarde pastatydavo. Sunkesni, iš vieno gabalo išlieti atsivežtiniai kryžiai buvo brangesni, o tie iš atskirų geležies figūrėlių vietinių kalvių sukalti tai lengvesni, gražesni ir įvairesni. Kaip kas norėdavo, pasirinkdavo. Dabar jau seniai tokių nebestato. O labai daug jų, geležinių, yra išvogta šiais laikais, išnešta.“ [68 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 05 28]

„Duobę kapinėse tai reikia maždaug žmogaus ūgio iškasti. O jeigu vanduo, tai taip giliai nekasdavo, kad į vandenį neleistų. Užtai ir suveždavo žemių, smėliuko iš aplinkui, kad aukščiau būtų. Pirmiausia tai medinį, paprastą mažą kryžiuką pastatydavo. Patys žmonės juos sukaldavo, iš ažuolo. Ir aš esu tokių kryžiukų daręs – ir su stogeliu, bet dažniausiai tai be stogelio. Paminklą statydavo jau vėliau, kai žemė susigulėdavo, po metų, o tai ir po dvejų. Geležiniai kryžiai tai jau ne mūsų šimtmečio, kas bagotesni būdavo, tai pastatydavo. Ant medinių kryžių tai pavardės nerašydavo, o ant geležinių ar ant cementinių tai būdavo ir vardas, ir pavardė, ir metai gimimo ir mirties, ir iš kur žmogus gimimo. Dar ištekėjusioms moterims ir mergystės pavardę užrašydavo. Vaikams mažesnius kryželius darydavo. Labai daug vaikų mirdavo.“ [78 m. lietuvininkas, Šilutės raj., 2012 05 28]

Mokslininkai, kalbėdami apie ekonominės raidos poveikį antkapiniams paminklams, teigia:

„XIX a. gerėjant daugelio Prūsijos (ir Mažosios Lietuvos) žmonių gyvenimo sąlygoms, vis dažniau siekta patenkinti ne vien paprasčiausius poreikius (...), bet ir „poniškiau“ gyventi. (...) Matyt, todėl XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vis daugiau Mažosios Lietuvos žmonių užsinerėdavo pagerbti jiems brangius mirusiuosius ne „prasčiokiškais“ vietinio meistro išdrožtais mediniais tradicinių liaudiškų formų kryželiais, bet „poniškais“ (...) ženklais – didmiesčiuose ir bažnyčiose regėtais neogotikinės stiliškos [metaliniais – R. S.] kryžiais.“⁵⁸

„XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje krašte išplėtotas lietuvių kryžių gamybos verslas rėmėsi iš Vakarų Europos plitusiai gan kosmopolitinio pobūdžio pavyzdžiais, tuomet žinotais ir populiariais visame europietiškosios kultūros areale.“⁵⁹

Dažnas turtingesnių asmenų kapavietės atributas – ne tik geležinis kryžius bei antkapis, bet ir įvairiais ornamentais išdabinta grakšti geležinė tvorelė:

„Tvoreles geležines gražias tai jau tikrai turtingesni aplinkui kapą pastatydavo. Tai ten jau visa šeimyna ar giminė laidodavosi.“ [78 m. lietuvininkas, Šilutės raj., 2012 05 28]

⁵⁸ PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Mažosios Lietuvos metalinių lietuvių antkapinių kryžių technologinės bei stilistinės ypatybės. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 15, 2010, p. 91.

⁵⁹ Ibid., p. 92.

Beje, verta pažymėti, kad tokios geležinės tvorelės Klaipėdos krašte buvo statomos ir tarpukariu. Tuo tarpu sunkūs lieto metalo kryžiai po Pirmojo pasaulinio karo iš esmės jau nebebuvo statomi⁶⁰.

Kapinių tvarkymo tradicijos

Kapinių teritorijoje dažniausiai tebeauga seni medžiai, tiek lapuočiai (klevai, ąžuolai, liepos, uosiai), tiek spygliuočiai (eglės, tujos). Pavieniais atvejais yra žinoma ir tradicija medžiais apso-dinti ir 5–8 metrų pločio juosta aplinkui visą kapinių teritorijos perimetrą, pylimo papėdėje, jau anapus griovio. Tik priekinė kapinių perimetro linija kairiau ir dešiniau pagrindinių vartų, ties į kapines vedančiu arba lygiagrečiai nutiestu keliuku, dažniausiai apaugusi siauresne medžių juosta arba palikta atvira. Ten gali augti tankūs, bet neaukšti krūmynai, gyvatvorės.

Apie kapinių tvarkymo papročius šiais laikais senąsias Klaipėdos krašto liuteronų kapines pri-žiūrinčios lietuvininkės pasakoja:

„(...) jeigu eini į kapines, ir žiūrėk – visada privalai surinkti ten esančias šiukšles. Ir nesvarbu, ar jos mėtosi prie tavo artimųjų, ar prie kitų kapų. Ir negalima tų šiukšlių mesti per tvorą ar palikti prie kapinių kur nors kitur. Viską susikrauni į šiukšlių maišiuką ir parsineši namo. O tada jau išmeti jas, kaip ir kitas namų šiukšles. Gali nebent nuošalesnėje vietoje prie kapinių pasilikti didesnę savo šiukšlių maišą (tik kad niekas neužtikų!) ir jį su visomis šiukšlėmis išsinešti po kelių kapinių aplankymų“. [74 m. lietuvi-ninkė, Šilutės raj., 2012 08 28]

Rūpestingų rankų reikia ne tik paskirų kapaviečių, bet ir visos kapinių aplinkos, įskaitant jų vartus bei tvoras, priežiūrai:

„Čia ir to miško dar nebuvo. Tarybinio ūkio laikais, apie 1980 metus, čia buvo aptverta aliuminio vielos tvora. Buvo ūkvedys labai geras. Aptvėrė, bet *žulikai* [niekdariai – R. S.] ėmė ir pavogė. Tai paskui mano sūnus „suregulio“ geležinio tinklo tvorą, tai mes kartu ir iš naujo aptvėrėm visas kapines. Oi, čia daug žmonių jaunesnių išvažiavę į Vokietiją. 1953–1955 metais čia buvo tas išvažiavimas. Didelis išva-žiavimas, labai daug išvažiavo. Dabar jau mažiau vaikų savo tėvų kapus prižiūri. Dabar tik kai kapinių šventės būna – tada jau gražiai visi susitvarko. Vilkyčiuose dabar visai nauji žmonės, vieni katalikai.“ [74 m. žemaitis, Šilutės raj., 2012 05 22]

„Lentą virš kapinių vartų tai pakeitė gal prieš 20 metų, pabaigoje [tarybinio] ūkio laikų. Senoji buvo visai supuvusi. Buvo pas mus toks geras kalvis Vilkyčiuose, ūkio dirbtuvėse. Nukalė tuos visus vartus, įdėjo.“ [74 m. žemaitis, Šilutės raj., 2012 05 22]

Negalima vienareikšmiškai teigti, kad visiems pokario metų persikėlėliams į ištuštėjusias lie-tuvininkų sodybas čia likusių kapinaičių likimas nerūpi. Pavyko užfiksuoti gana optimistinių liu-dijimų:

„Gyvenu čia atsikėlusi nuo 1960 metų. Ar gerai gyventi prie kapinių? O kodėl gi ne? Dabar gyvų žmonių labiau bijoti reikia, o ne mirusių. Seniūnė kartais prašo sutvarkyti kapinaites. Turiu viešuosius darbus atidirbti. Kaip išmanau – patvarkau. Surenku nukritusias medžių šakas, sugrėbiu lapus, išnešu šiukšles, dar takelius grėbliuku perbraukiu. Kol dar sveikata leidžia – padarau, ką galiu. Ne, čia mano

⁶⁰ Apie tai detaliau rašoma: PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Op. cit., p. 92.

giminių nėra palaidota. Čia vokiečių kapinės, liuteronai laidojasi. O aš katalikė. Na ir kas? Juk visi žmonės esam...” [72 m. žemaitė, *Šilutės raj.*, 2012 05 23]

„Stonaičiai. Čia geros žemės ir anais laikais čia gyveno daug gerų ūkininkų. Dabar tik trys sodybos. Yra dvejios kapinės. Čia pirmosios – be tvoros, be vartų, aplinkui irgi miškas baigia užželti. Kas čia prižiūri kapus – neaišku. Iš Vokietijos tik žmonės atvažiuoja, va – atminimo paminklą pastatė ir vėl išvažiavo. Va, o prie antrųjų kapinių dabar toks verslininkas iš Vilkyškių yra sodybą nusipirkęs. Ten graži vieta – slėnis, upė teka. Tai jis sakė, kad į išlikusius tų kapinių vartų stulpus naujus vartus geležinius įstatys. Pas kalvį jau užsakė, tik dabar norės tvirtai įtaisyti, kad niekas nepavogtų. Yra dar gerų žmonių, kam rūpi ir kapinaitės, kad ir svetimos.” [74 m. žemaitis, *Šilutės raj.*, 2012 05 22]

„Yra taip. Aš esu nuo Šilalės, lietuvaite, o mano vyras – vokietuks. Čia, Čiuteliuose, jo senoliaus, buvusio *sakytojaus*, žemės buvo. Čiutelių kapinėse, už geležinkelio, jo mama, sesuo ir senolius yra palaidoti. Trys kapukai. O aš pati čia 1959 metais atgal parvažiavau iš Sibiro. Tremtinė buvau. Apleista viskas čia, nieko nebuvo. Mes čia tam Čiutelių dvare ir gyvenom pirmiausia – aštuonios šeimos. Ten mano visi vaikai užaugo. O Čiutelių dvaro savininkės anūkės vyras dar yra vos gyvas toks senelis. Jis čia turi miško, ir tas dvaro kapinaites prižiūrėjo. Paskui manęs paprašė, nes pats jau jėgų nebeturi. Tai aš našlaičių prisodinau, gėlių, patvarkiau viską, ir dabar prižiūriu. O jo žmona, ta savininkės anūkė, tai Vilniuj gyveno, dabar jau mirusi. O ten tik geležinė tvorelė ir vienas kapelis, tos dvarininkės. Ir ji pati buvo caro laikų generolo lenko anūkė. Dar žmonės šneka, kad ten dar koks rusų kareivis karo metais palaidotas yra, bet mes tiksliai nežinom. Kiti sako, kad pakaruoklis kažkoks nuo rusų laikų... Čia tik legendos tokios. Tvorelė yra sena, bet turim dėt spyną, nes vagys nuima gėles. Kol gyva, darysiu ką galėsiu...” [68 m. žemaitė, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

Ne tik jaunesnieji naujakuriai, bet ir senieji lietuvininkai laiko šventa savo pareigą, kiek jėgos leidžia, prižiūrėti, tvarkyti senąsias kapines, atstatinėti ne vien savo, bet ir kitus antkapinius paminklus, kryžius. Tai liudijama su neslepiama geros vilties gaidele:

„Esu čia gimęs, augęs. Šišioniškis... Prižiūriu Miškogalius. Čia mano viskas yra ir aptverta, viskas padaryta, ir tvora, ir vartai. Keliolika metų jau bus. Tvoros anksčiau tai visai nebuvo, su broliu aptvėrėm. Ir akmenis kampuose padėjom, stulpus tvorai sustatėm... O tarybiniais laikais tai čia vieni krūmynai buvo. Niekas niekam nerūpėjo.” [63 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 06 18]

„Nupjaunu dar žolę, žinai, su mašina. Iš Klaipėdos M. P. atvažiuoja, savo kapus gražiai patvarko. Čia visa jų giminė. Aš buvau pradėjęs visus šituos krūmus kirsti čia iš eilės, tai M. P. atvažiavo čia, sako – ne, ne, kaipgi atrodys visai pliki *kapiniai*... Sako – nors *biškį* palik dar vis vien... Tai ką darysi... O šitoj vietoj [tėjus pro kapinių vartus, pirmosios kapavietės kairėje pusėje – R. S.] tai buvo trys moteriškės iš Vokietijos atvažiavusios, senos panelės dabar jau, tai sako – mes žinom, šitoj vietoj yra mūsų 5 kapai. Sutvarkė irgi. Atvažiuoja kasmet, tik šiomet dar nebuvo. Pavardžių nėra jau, ir nebuvo, bet jos atvažiavo, dar kalba ir lietuviškai, ne tik vokiškai, šišioniškės, lietuvininkės. O ten toliau yra uždaras toks antkapis, tai irgi iš Vokietijos buvo atvažiavus tokia moteriškė, gal dar atvažiuos...” [63 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 06 18]

„Kapinaitės Stankaičių, ir vienos, ir kitos, rusų laikais po karo tai buvo krūmais, drebulėmis apleistos. Ir dabar medžiai aplinkui, bet jau viskas tvarkoma. Seniūnė liepia – kurie bedarbiai, tai turi apvalyt, sutvarkyt kapines. Bet ne visi tvarko. Yra ir tokių, kur pinigų pasiima ir netvarko. Mes tai tvarkom, nes mūsų čia yra trys kapukai. Kolchozo laikais tai čia nelaidodavo, o dabar tai gali – kaimynai čia mūsų palaidoti, daugiau žmonių naujai čia guli. Gaila, kad daug kryžių gražių metalinių išvogė, mažai jų liko. Kiek liko, vis prižiūrim, pavalom. Vartelius naujus įtaisėm, padažėm. Čia mes vadinam – mūsų, evangelikų, kapinės, bet ir lapkričio 1 dieną, per katalikų Visus Šventus čia irgi žmonės susirenka, žvakutes uždega. Susimaišė dabar jau viskas visam pasauly, bet tegul ir tokia atmintis būna...” [71 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

„Grėžiau, žinai, kaip sunku raides atgal pritvirtinti be varžtų. Kryžius tai geros geležies, sunkiai ima... Prie ruso laikų kažkokie chuliganai buvo išdaužę. Padažiau paskui – dabar vėl kryžius stovi... O šitas medinukas tai mėtėsi. Sutvarkiau, įkišau į žemę gražiai – tegul stovi. Taigi negalima nieko iš kapinių išmest...“ [63 m. *lietuvininkas, Šilutės raj.*, 2012 06 18]

Pokario naujakuriams tekdavo susidurti ir su netikėtais radiniais, iš nežinia kokių kapinių atklydusiais į jų sodybas. Verta pažymėti, kad ne kiekvienas jų lengva ranka tokių radinių atsikratydavo:

„Man dabar 68 metai. Nuo 6 metų esu čia. Suskaičiuokit... Tai išeina, kad kokiais 1951-ais metais čia atsikėlėm. Čia buvo tokia labai graži veranda. Ir vedėmės visi vandenį. Mama sako – ir aš to vandens norėčiau, iš artezinio šulinio. Nu ir visi taip nutarė, kad kažkur jau pro mūsų kampą reik prakasti. Ir kaip kasėm, ir atradom. Guli gražus geležinis kryžius, sunkus. Ir užrašyta ir vardai, pavardės, metai. Jam jau antras šimtas metų eina gal. Mama išsigando – vajėzau, ką dabar daryt, nežinau kieno kryžius, tai gal čia žmogus palaidotas po mumis? Tai buvo kokie 1953-eti metai, ne vėliau. Klausėm kitų moteriškų, vietinių, šišioniškių, ir niekas nežinojo tokių žmonių tokia pavarde. Tos vokiečių visos taigi mokėjo skaityt vokiškai. Nu ir nežinom, nežinom... Tas namas tai priklausė U. V., vokiečiai čia gyveno. O čia ir už geležinkelio tai niekas jokių kapinių neatsimena. Artimiausios – tikrai už Baptistų bažnyčios, anoj pusėj plento, Žemaitkiemio kapinės, irgi vokiečių.“ [68 m. *žemaitė, Šilutės raj.*, 2012 06 18]

Taip tokia problema ir lieka neišspręsta. Į kokiais kapinėms tokių kryžių grąžinti? Kurioje vietoje įkasti? Kaip sugrąžinti prarastą sakralinę atmintį?

Atskira problema – vanduo kapų gėlėms laistyti. Nors liuteroniškojoje tradicijoje kapavietės niekada nebūdavo perkrautos gyvų gėlių sodinukų, vandens atsinešti iš kažkur vis tiek reikėdavo:

„Vandenį laistyti kapams tai imdavo iš griovio – aplinkui kapinės griovys būdavo. Kur neužtekdavo – kasdavo šulinius kur nors prieš kapines ar iš krašto.“ [78 m. *lietuvininkas, Šilutės raj.*, 2012 05 28]

Kapinių tvarkymo darbų žiemai nebūdavo paliekama. Ypač gražiai kapavietės būdavo tvarkomos ir puošiamos vieną kartą per metus – per Kapinių šventę:

„Žiemai tai jau palikdavo kapus užsnigtus, o puošdavo gėlėmis tai daugiausia per Kapinių šventę. Kada kunigas nusprendavo, tada ir būdavo šventė, vasarą ar rudenio metų. Suvažiuoja visi gražiai, susirenka. Ir pagieda. Būdavo, kad vesdavo ir kunigai šventę, ir sakytojai.“ [78 m. *lietuvininkas, Šilutės raj.*, 2012 05 28]

„Vartus dar reikės perdažyt. Ir kryžius. Dažų man žadėjo atvežt, matai gi ta šventė bus [Kapinių šventė – R. S.]. Atvažiuos ir kunigas čia pašventyt viską... Daug žmonių susirenka, jaunas kunigiukas toks, geras. Ir choras susirenka, žmonės su dūdom gieda...“ [63 m. *lietuvininkas, Šilutės raj.*, 2012 06 18]

Kapinių aplinka, kelias į kapines

Pavieniais atvejais patekti į senąsias jau nebenaudojamas liuteronų kapines šiuo metu nėra lengva. Mažiau prižiūrimos kaimo kapinaitės dažnai yra apsuptos privačių žemių, ir joks kelias į jas jau nebeveda. Nieko nebestebina ir Kebelių kapinių atvejis, kai kelias į jas veda per autodromą. Vilkėčiuose gyvenantis 74 metų žemaitis prisimena:

„Va, Kebeliai. Čia buvo nemažas miestelis, su mokykla. Ir iš Begėdžių, Grynaičių čia vaikai mokėsi. Nieko neliko, tik autodromas va pastatytas, prie pat Kebelių kapinių vartų. O toliau miškas užaugęs, kur

žmonės anksčiau gyveno. Čia dabar jau niekaip kitaip į kapines negali patekti – reikia per *šlagbaumą* perlipti ir per visą autodromo trasą prasibrauti. Čia ne kapinaitės yra aptvertos, o autodromas nuo jų atsitvėręs. Kas jas yra patvarkęs – krūmai išpjauti, žolė pašienauta, vartai įstatyti, – nežinau. Gal svetimi žmonės, o gal ir G. [autodromo šeimininkas – R. S.] tvarkosi. Ką dabar padarysi – čia jau tose kapinėse dabar vis tiek viskas su laiku sunyks... Nebereikalingos jau tos kapinės, niekam nereikalingos.“ [74 m. *žemaitis, Šilutės raj., 2012 05 22*]

Dažnai tenka įveikti ir kitas kliūtis – naujai iškastus kanalus, griovius, elektrinių piemenų užtvaras ir t. t. Ši problema, pasirodo, yra aktuali ne tik Klaipėdos krašte, bet ir kituose Lietuvos regionuose. V. Vitkus rašo:

„Nuo seno į kaimo kapinaites buvo galima patekti specialiai nutiestu keliuku. 1993 m. susipažinus su ūkinės veiklos apribojimo planais, paaiškėjo, kad tokie keliai „išnyko“. Nebegalime patekti į Žemgalos (Ariogalos seniūnija), Diržonių (Betygalos seniūnija), Papelių (Paliepių seniūnija) ir Vilkiškių I, II (Šiluvos seniūnija) kaimo kapines. Tais pačiais metais paaiškėjo, kad į aštuonerių kapinaičių teritorijas įeina privačių asmenų žemės, 11 kapinaičių teritorijų žymėjimas nederintas su aplinkos apsaugos bei kultūros paveldo institucijomis.“⁶¹

Klaipėdos krašto situaciją šiuo aspektu vaizdžiai iliustruoja ir tokie vietinių gyventojų liudijimai:

„Čia tas keliukas pro kapines toliau ėjo – M. K., toks ūkininkas, gyveno. Mano tėvas dar jį prisiminė. Dabar jau kapinės pasidarė vidury miško, niekas šalia negyvena. Viskas sunyko, sunyko, sunyko... O anksčiau čia ir Begėdžių, ir Grynaičių kaimų – vokiškai *Grünheide* – žmonės laidojosi. Dar ir iš kitų kaimų atveždavo. O dabar – kapinaitės išlikę, o kaimų jau nėra...“ [74 m. *žemaitis, Šilutės raj., 2012 05 22*]

Nyksta kaimas – miršta ir kapinės

Esminė nykstančių Klaipėdos krašto liuteroniškųjų kapinaičių proceso priežastis – nunykę senieji kaimai ir iš esmės pasikeitusi socialinė tų vietovių aplinka. Senieji šio krašto gyventojai su didele širdgėla liudija:

„Stankaičių kaimas tai didelis buvo, daug žmonių gyveno, sunku ir suskaičiuoti būtų. O dabar mūsų ir dar dvi sodybos. Ir viskas. Į Vokietiją daug išvažiavo, bet ir išmirė. Esu čia gimęs 1938 metais, tai karą mažai atsimenu. O dvi kapinės Stankaičių tai yra todėl, kad dar prieš porą šimtų metų buvo ir kitas, Braškių, kaimas. Mano mama dar apie tai man pasakojo. Paskui susijungė į vieną, Stankaičių.“ [74 m. *lietuvininkas, Šilutės raj., 2012 05 28*]

„Stankaičiuose anais laikais buvo virš 20 ūkininkų, prieš karą. Esu gimęs 1933 metais, tai per karą, atsimenu, buvom į Rytprūsius išvaryti, už Nemuno, ir dar už Karaliaučiaus 16 kilometrų. Vokiečiai išvarė, kai frontas ėjo. Mes kaip ir kiti civiliai ėjom. Aš ėjau, motina, sesuo ir tėvo motina. Iš pradžių su arkliais, o paskui arklius atėmė, likom su ryšuliais, kiek rankose turėjom. Karaliaučius gi vienas paskutinių pasidavė. Naktį girdėdavom – amerikoniai Karaliaučių bombarduoja. Paskui atsiradom Šliosberge, prie pat rubežiaus [dabar *Dobrovol'sk*, Kaliningrado sritis – R. S.]. Po dvejų metų, praėjus karui, grįžom namo. O čia – naujakuriai mūsų sodyboj, neįsileido mūsų. Net į kiemą neįsileido. Išnešė dokumentus, parodė, kad Stalinas davė jiems mūsų sodybą. Ir viskas. O mes taigi jokių dokumentų neturėjom. Paskui pradėjo kolchozus tvirt, tai seniūnas davė mums trobikę, tuščių dar buvo likę. Paskui darė dokumentus,

⁶¹ VITKUS, V. Op. cit., p. 26.

daug ką į Vilkyčius perkėlė, o mes su P. P. prie kelio gyvenom, niekam netrukdėm. Taip ir palikom...“
[79 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 05 28]

Savaiminio kapinių nykimo ir sąmoningo jų naikinimo tendencija yra gana išsamiai ir detaliai aprašyta daugelio kraštotyrininkų ir mokslininkų. Vienu atveju – tai paprasčiausių niekdarių veiklos rezultatas, kitu – neapgalvotų ir neatsakingų valdininkų nutarimų pasekmės. A. Stravinskas su didele širdgėla prisimena:

„Maždaug 1983–1984 m. buvo sumanyta iš senųjų apylinkės kaimų (Juodikių I ir II, Kantvainių ir Žydelių) kapinaičių suvežti į Agluonėnus gražiausius ir įdomiausius kaltus kryžius, kurie šiose apylinkėse paplito XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje.“⁶²

Tokios „akcijos“ niekaip nedera su senąja visuotinai priimta nuostata – nieko ir niekada iš kapinių neišnešti, juolab – pasisavinti, nors minimu konkrečiu atveju gal ir buvo siekiama teigiamų – kryžių išsaugojimo – tikslų. Deja, tiek sovietmečiu, tiek ir šiais laikais jos dažnu atveju nebepaisoma. Tyrinėtojų pažymėjimui, kad Klaipėdos krašto liuteroniškose kapinėse šiandien tėra išlikę gal tik 20 % iki 1944 m. ten buvusių metalinių antkapinių kryžių⁶³ (panašus likimas greičiausiai yra ištikęs ir geležines kapaviečių tvoreles), antrina ir mūsų pateikėjai:

„Pangirių dvaro kapinaitės buvo gražios. Ten, prie upės Veiviržo, gražioj vietoj. Buvo gražiai viskas aptverta, viduj dar irgi buvo tvorelėm kapai aptverti. Ir dar buvo toks cementinis kryžius, ir dar ovalinis paminklas su visom pavardėm čia palaidotų žmonių išrašytas. Dabar jau ten nieko nebėra. Buvo tik įkase stulpą – čia yra archeologinis paminklas...“ [74 m. žemaitis, *Šilutės raj.*, 2012 05 22]

„Esam Aisėnų dvaro kapinėse. Čia palaidoti to dvaro šeimininkas Gustavas Liudvikas Knobė, jo žmona ir du vaikai. Dvarą turėjo jis, arklides, vokietis jis buvo. Antkapiukai čia buvo cementiniai ir geležiniai kryžius. Dar tvorelė geležinė buvo. Nei tvorelės, nei antkapiukų nebėra – juk kiek laiko praėjo jau! Viskas apžėlę, viskas apaugę. O aš iš vaikystės laikų čia atsimenu, esu čia gimęs 1982 metais. Čia žaisdavom vaikai.“ [30 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 06 12]

„Čia prižiūrėjo iš Vokietijos atvažiavęs mano dukros kūminas, o dabar – jau ne. Kur čia viską išpjausi – krūmai didžiausi. Žolę čia prieky dar nupjaunu, o toliau – neturiu su kuo. Po karo čia, kai žmonės mirė, tai laidojo. Atvažiudavo dar iš Klaipėdos jų, tų vokiečių, aplankyti kiekvienais metais va šitą kapuką, sutvarkyt, dabar jau ne. Yra čia buvę mediniai kapinių vartai, o dabar tik stulpai mūriniai tų vartų dar kiek stovi. Vienas kapelis buvo aptvertas geležine tvorele, dabar jau irgi nebėra jos.“ [Apie 60–65 metų žemaitė, *Šilutės raj.*, 2012 06 12]

„Sovietiniais laikais šitos Vilkomedžio kapinės tai buvo visai gražiai tvarkomos. Giminių dar čia buvo. Va čia [priekiniame kairiajame kapinių kampe – R. S.] yra dar buvę *špižiniai* [lietiniai geležies ir ketaus – R. S.] kryžiai, ir juos apie 1977, gal 1978 metus kažkas išnešė. Dar tada nebuvo to vajuos į metalo supirktuves kryžius geležinius nešt, bet vis tiek kažkas išnešė. Prie ruso tai aš čia visai netoli kapinių gyvenau, viską mačiau.“ [apie 60–70 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 07 09]

„Bundalų kapinės tokios apleistos yra – tai ten, žmonės sako, vokiečių tankas yra nuskendęs... Ten vieni džinglynai buvo, tai įvažiavo, užklimpo ir nuskendo. Sakė, tik vamzdis buvo matyt, paskui ir tas nuskendo. Man V. V. šitai pasakojo, bet jis jau miręs yra seniai...“ [63 m. lietuvininkas, *Šilutės raj.*, 2012 06 18]

⁶² STRAVINSKAS, A. Agluonėnų paminklai. Op. cit., p. 57.

⁶³ PURVINIENĖ, M.; PURVINAS, M. Mažosios Lietuvos metalinių lietuvių antkapinių kryžių technologinės ir stilistinės ypatybės. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 15, 2010, p. 95.

Prarastą sakralinę atmintį, nesuderinamą su senąja pagarbos mirusiesiems tradicija, liudija ir tokie faktai:

„Paminkliukas čia buvo, nebėra jo jau. Giminės ar šiaip kas iš Vokietijos išsivežė. Nieko nekasė, tik paminklą išsivežė. Sakė – kareivis jų buvo palaidotas. Šitoj vietoj tvorelę buvo užsitvėrę, tai man sako – nebereik, pasiimk... Prieš kokius penkis metus nuardė. Tai dabar čia jau jokios žymės kapų nėra. Pamiškė, palaukė.“ [*Apie 70 m. žemaitis, Šilutės raj., 2012 06 18*]

Senais laikais iš kartos į kartą vaikams būdavo perduodami griežti elgsenos kapinėse nurodymai. Magdalena Klumpytė-Piklaps prisimena:

„Aš prisimenu, kaip vaikams sakydavo: „*Vaikai, negalima jokių gėlių nuo kapų skinti, nes jeigu nu-skinsit, – mirsit.*“ (...) Mums tos gėlės tokios gražios, ir vaikams gi rūpi nupešti. Mano draugė Hilda (...) pasiėmė gėlių ir parsinešė namo. Ir mes paskui laukėm, kada ji numirs. O nenumirė. Taigi kaip vaikai šventai tikėjo. Buvo mano geriausia vaikystės draugė, o aš laukiau, kada ji numirs (...).“⁶⁴

Žmonių prisiminimuose apie nykstančias kapinaites prasismelkia ir kitos skausmingos ne tik pokario metų, bet ir šių laikų, dar visai nesenų įvykių detalės:

„Aš pats tai ne iš čia, iš Stankaičių. Čia mano žmonos tėviškė Diegliuose. Bet namų jos tai nėra, visi jau seniai nugriauti. Visas kaimas nugriautas. Po karo tai ji pėsčiomis iš pat Karaliaučiaus iki Dieglių parėjo. Pro Rusnę, Šilutę. Tai bus panašiai pusantro šimto kilometrų. Nieko nerado, bet vis tiek čia apsigyvenom iš naujo. Sesuo jos gal 10 metų jaunesnė buvo, bet per karą mirė badu, nebuvo ką valgyti. O svarbiausia, kad savo motinos kapo sugrįžusi čia nerado, o tėvas tai visai jos dingo be žinios. Ir dabar nežinom, kur jo kapas gali būti. Dar brolis buvo, tai jau po karo jį nušovė čia, Stonaičiuose. Ir nežinom niekas, kur jį užkasė. Nei vienos duobės dabar neturi. Va kaip buvo. Sunku buvo po karo čia, labai sunku.“ [*78 m. lietuvininkas, Šilutės raj., 2012 05 28*]

„Tos visos kapinikės taigi prižiūrėt reikia. Kukoruose tai P. P. prižiūrėjo, bet kad jau mirusios yra, nė vienos nebeliko – ten kažkas kitas prižiūri. Dvi senikės buvo – mirė, o trečią užmušo. R. R. tokie buvo, chuliganai. J. J. užmušo. Alytnamy gyveno ten, Kukoriuose [Kukoruose – R. S.]. Buvo karvę pardavus moteriška, ir užmušo. Ir tą P. V. užmušo. Ir dar yra viena Klaipėdoj, turi du vaikus. Duktė P. V. Bet jau irgi amžiuji – vaikai *ženoti*. Atvažiuoja irgi, gražiai patvarko Kukoriuose. Žadėjo dar kažkas iš Vokietijos atvažiuot, bet kas tau iš Vokietijos važiuos į tokį kaimą... Jau paskutiniai seniai belikę...“ [*71 m. lietuvininkė, Šilutės raj., 2012 06 18*]

Ūkinė ir „kultūrinė“ veikla apleistose kapinėse

Deja, vien antkapinių paminklų grobstymais šiuolaikinės Klaipėdos krašto liuteronų kapinaičių problemos nesibaigia. Kas gi ten vyksta dabar?

Ne vienos kapinaitės esame aptikę alaus butelių stiklo duženų, tarp kapaviečių besimėtančių tuščių plastikinių vyno butelių. Aplankę kitas kapines – ten įkurtos laužavietės likučių. Kapinės pavieniais atvejais tampa jau nebe sakralinės atminties vieta, o vaikų žaidimų aikšte su improvizuotomis kopėčiomis laiptoti po senus medžius, suptis ant jų šakų ir t. t. D. Barasa pažymi:

⁶⁴ *Klaipėdos krašto prisiminimai*. Klaipėdos vokiečių bendrija, Simono Dacho namai. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2009, p. 21–22.

„Kapinės tapo vertingu statybinių medžiagų šaltiniu ar paaugliuko išsidūkimo bei pasilinksminimo aikštelėmis.“⁶⁵

Greta tokios „kultūrinės“ veiklos čia pastebima ir sveiku protu niekaip nesuvokiama pati tikriausia ūkinė veikla:

„(...) ką reikėtų atsakyti į savo tėvų kapavietę Vileikių kapinėse, kur ganomi gyvuliai ir sodinamos daržovės, atvykusio aplankyti Heinzo Greszuppo klausimą: *Argi tie, kurie ten palaidoti, tikraja to žodžio prasme, privalo iš apačios į bulves spoksoti?*“⁶⁶

Sakralinės atminties perspektyvos

Sakralinės atminties perspektyvos visų pirma priklauso nuo pačių gyventojų apsisprendimo ir jų požiūrio į „savos“ ar „svetimos“ etnokonfesinės kultūros paveldo relikтус.

Senieji lietuvininkai kapinaites įvardija: „tai mūsų kapinės“, „evangelikų kapinės“ ir pan. Naujieji persikėlėliai – „vokiečių kapinės“, „prūsų kapinės“ (suprask – ne mūsų, tikrų lietuvių...), geriausiai atveju – „jų kapinės“, „liuteronų kapinės“ (vėl gi – ne mūsų). Tai nebūtinai reiškia priešišką asmens nusistatymą šių kapinaičių atžvilgiu. Taip jas nuo savos kultūrinės patirties atskiria ir labai geranoriškai nusiteikę naujakuriai žemaičiai, sąžiningai ir gražiai šias kapines tvarkantys ir prižiūrintys.

Ar taip elgsis ir jų vaikai? Vargu. Iš esmės visi lietuvininkai pripažįsta, kad kita, jų vaikų ir tuo labiau anūkų, karta nebeidentifikuoja savęs kaip lietuvininkų. Jiems, kaip ir daugumai kitų jų bendraamžių, visų pirma rūpi žemiški ekonominio pobūdžio klausimai – profesijos įgijimas, darbo gavimas, savų namų ir šeimos kūrimas nebe etniniu ar konfesiniu pagrindu, o bendroje, globalioje erdvėje, t. y. nebūtinai Klaipėdos krašte ar Lietuvoje.

Mindaugas Sabutis, Lietuvos liuteronų bažnyčios vyskupas, pabrėžia:

„Lietuvoje nuo 1944 metų vyraujantis požiūris į Klaipėdos kraštą kaip svetimą, „vokišką“ yra labai keistas. Jeigu šis kraštas yra svetimas, tuomet turime vadinti svetimais ir Martyną Mažvydą, Kristijoną Donelaitį, Ievą Simonaitę, galų gale patį rašytinį lietuvišką žodį turime vadinti ne savu. Šis požiūris daro didelę žalą mūsų istorijos supratimui. (...) Klaipėdos krašte gyvena keliolika tūkstančių evangelikų liuteronų, tačiau jų parapijos mažėja ir sensta.“⁶⁷

Anot A. Baublio:

„(...) susidūrimas su svetimomis kultūromis, papročiais ir net religija verčia ne tik prisitaikyti, bet neretai ir keisti daugelį nuostatų, išaugusių iš savos kultūros sampratos, suformuotos tam tikrų papročių, kuriuos savo ruožtu formavo religiniai įsitikinimai ir nuostatos. Dažnai tai vyksta sparčiai atsisakant savosios kultūros, papročių, tradicijų ir net religijos arba bent jau tampant abejingam visam tam, kas ilgus amžius formavo tautinę savastį“⁶⁸.

Vietiniams gyventojams pokalbis kapų likimo perspektyvų tema yra labai skausmingas. Apie tai jie greičiausiai stengiasi tiesiog negalvoti, kalba labai nenoriai, o kartais trumpai nukerta:

⁶⁵ BARASA, D. Op. cit., p. 232.

⁶⁶ Ibid., p. 233.

⁶⁷ Mirštančioms Klaipėdos krašto kapinaitėms prašoma Vėlinių šviesos. *Vakarų ekspresas*, 2007 m. spalio 26 d.

⁶⁸ BAUBLYS, A. Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte. *Res Humanitariae, I*. Klaipėda: KU leidykla, 2007, p. 8.

„Ir kokia čia atmintis gali dar būti? Trys kartos perėjo – ir viskas.“ [*Apie 60 m. vyras, dviračiu atvažinęs prie kapinių, 2012 06 12*]

Apibendrinus vietinių gyventojų matomas ir suvokiamas Klaipėdos krašto kaimų liuteroniškųjų istorinių kapinaičių likimo vizijas bei perspektyvas, galima sudaryti štai tokią jų seką:

1. Po 1945 metų sovietmečiu:

- Klaipėdos krašte nebeliko daugumos vietinių krašto gyventojų, kurie būtų galėję prižiūrėti kapines;
- dėl melioracijos ir gyvenviečių kūrimo išnyko ištisi kaimai;
- neprižiūrimose kapinėse vagiami kryžiai, niokojami antkapiniai paminklai;
- nebelieka kapinių tvoros, išnyksta kapinių ribos;
- kapinės užželia žole, krūmais, menkaverčiais medžiais.

2. Šiais laikais:

- nemaža dalis kapinių paliktos likimo valiai: jose džiaustomi skalbiniai, ganomi gyvuliai, žaidžiama, girtaujama...;
- kapinėse toliau naikinami antkapiniai paminklai.

3. Šiais laikais ir artimoje ar tolesnėje ateityje (jeigu nebus imtasi realių veiksmų jas išsaugoti):

- jos lieka neišvengiamai užmarščiai, apsuptos miškų ar privačios (dirbamos) žemės, be jokio į jas vedančio kelio; ten tebelikusių geležinių kryžių ar kitų antkapinių paminklų savaiminis sunykimas – tik laiko klausimas.

Išvados

Surinkta senųjų vietinių ir pokarinių persikėlėlių apklausų medžiaga liudija realią Klaipėdos krašto istorinių liuteronų kapinių būklės ir neaiškos tolesnės jų išsaugojimo perspektyvos situaciją. Apibendrinus surinktą medžiagą, daromos tokios išvados:

1. Iš esmės pasikeitusi senųjų Klaipėdos krašto kaimų socialinė ir kultūrinė aplinka, išnykę patys kaimai teturi išlikusią vieną materialia forma išreikštą jų dvasinės atminties išraišką – senąsias istorines kapines.

2. Senųjų liuteroniškųjų kapinaičių likimas šiuo metu yra dvejopas. Tam tikra jų dalis, esanti prie išlikusių stambesnių kaimų ar gyvenviečių, yra tvarkoma, prižiūrima (Vilkyčių, Kukorų, Čiūtelėlių, Begėdžių ir kt. kapinės Šilutės rajono Saugų seniūnijoje). Jose ir toliau laidojama, atskiri kapai tvarkomi ir prižiūrimi. Tuo tarpu mažesnių ar visai išnykusių kaimų kapinaitės yra paliktos likimo valiai. Jeigu nebus imtasi reikiamų priemonių, jų galutinio sunykimo faktas – tik laiko klausimas.

3. Senieji lietuvininkai pagal galimybes stengiasi kapinaites prižiūrėti ir kapavietes išsaugoti. Dalis pokarinių persikėlėlių, gyvenančių šalia tokių kapinaičių, taip pat pagal galimybes (arba paraginti seniūnės) kapinaites prižiūri – nušienauja žolę, nukerta krūmus, atstato virstančius paminklus ir t. t. Deja, didžioji naujakurių dalis į kapinaites žiūri kaip į svetimą, nereikalingą, jų ūkinei veiklai trukdantį objektą.

4. Ypač žalingą poveikį tokiam požiūriui padarė sovietmečiu formuota neigiama politika konfesinio paveldo atžvilgiu. Net ir pačioje Klaipėdoje vietoj senųjų miesto kapinių buvo įkurtas viešas skulptūrų parkas. Tai leido atvykėliams nebesaugoti kapinėse esančių paminklų, o juos vogti, naudoti savo reikmėms arba paprasčiausiai naikinti.

5. Šiuo metu geriau išlikusias Klaipėdos krašto liuteronų kapines prižiūri paskutinė vietinių gyventojų, senųjų lietuvininkų, karta. Jų vaikai ir anūkai (išskyrus pavienius pozityvius atvejus) nei gyvendami Lietuvoje, nei užsieniuose savo senolių kapinių toliau nesirengia prižiūrėti. Taip pastarųjų priežiūra tampa rūpesčiu jau tik vietinės administracijos, seniūnijų, kurios šiam darbui turi labai ribotas galimybes.

6. Senieji lietuvininkai su didele širdgėla suvokia tokią savo kapinių perspektyvą, tačiau lieka optimistai – laidojasi net ir mažiau prižiūrimose, apleistose kapinėse. Taip jie tęsia bene pačią svarbiausią savo gyvenimo nuostatą, amžinojo poilsio atgulti šalia savo tėvų ir senelių.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

- ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities*. London & New York: Verso, 1983.
- BANYS, Vaidas. Seredžiaus kapinių paminklai. *Seredžius*. Vilnius: Versmė, 2003, p. 909–924.
- BARANAUSKAS, M. Klaipėdos krašto evangelikų kapinės. *Voruta*, 1992 spalio 28, Nr. 40, p. 2.
- BARASA, Darius. Senosios Šilutės krašto kapinės – archyvai po atviru dangumi. In *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilniaus universitetas, Lietuvos mokslų akademija. Vilnius: VU leidykla, 2006, p. 232–239.
- BARNHARD, Alan. Kalahari Revisionism, Vienna and the Indigenous Peoples' Debate. In *Social Anthropology*, 2006, No 14 (1), p. 1–16.
- BAUBLYS, Arūnas. Religijos vaidmuo saugant tautinį tapatumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte. *Res Humanitariae*, I. Klaipėda: KU leidykla, 2007, p. 7–13.
- BAUBLYS, Arūnas. Theologische und stilistische Akzente der Friedhöfe im Memelland. *Annaburger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2008, Bd. 16, S. 31–61.
- Bekleiden der Toten und Ausschlagen der Särge. *Kirche im Dorf*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, S. 213–215.
- ČERBULĖNAS, Klemensas. Mažosios Lietuvos antkapiniai paminklai. *Naujoji Romuva*, 1938, Nr. 1–2, p. 42–45.
- ČERBULĖNAS, Klemensas. Pajūrio lietuvių antkapiai. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 519–532.
- Erweiterung von Kirchhöfen und ihre Verlegung außerhalb der Städte und Dörfer. *Kirche im Dorf*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, S. 215–216.
- GALINIENĖ, Leokadija. Laidotuvių papročiai Saugų apylinkėje. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Literae universitatis, 1995, p. 660–670.
- GIRSKIENĖ, R.; ZAGORSKIENĖ, E. (sud.). *Senieji antkapiniai paminklai Vydmantų ir Kiauleikių kaimų kapinėse*: [apie evangelikų liuteronų kapinaites]. Kretingos rajono savivaldybės M. Valančiaus viešoji biblioteka. Vydmantai, 2002 [žiūrėta 2012 08 19]. Prieitis per internetą: http://www.kretvb.lt/uploads/docs/vydmantu_kiauleikiu_kapinaites.pdf
- JAKŠTAS, Petras. Senoji Rusnė. *Rusnė*. Monografija. Vilnius: Mintis, 1992, p. 6–95.
- JUŠKA, Albertas. Evangelikų bažnyčia Klaipėdos krašto lietuvininkų gyvenime. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Literae universitatis, 1995, p. 223–231.
- JUŠKA, Albertas. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda: KU leidykla, 1997.
- KAIRIŪKŠTYTĖ, Nastazija. Klaipėdos krašto kaimo vietovių apgyvendinimas pirmaisiais pokario metais. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas: Literae universitatis, 1995, p. 339–372.
- KENEŠIS, Albinas. Antkapiniai paminklai Klaipėdos krašto kaimų kapinėse. *Baltija*. Klaipėda, 1991, p. 56–64.
- LÖFGREN, Orvar. The Nationalization of Culture. In *Ethnologia Europaea*, 1989, No 19, p. 5–24.
- MALIŠAUSKAS, Jurgis. Lietuviški tituliniai įrašai Šilutės rajono antkapiniuose paminkluose. *Lietuvininkų žodis*. Kaunas: Literae universitatis, 1995, p. 547–558.
- MALIŠAUSKAS, Jurgis. Lietuviškų įrašų Mažosios Lietuvos paminkluose beišskant. *Vakarų baltų istorija ir kultūra*, t. 2. Klaipėda, 1995, p. 67–84.
- MALIŠAUSKAS, Jurgis. Rinkime antkapinius Klaipėdos krašto įrašus. *Vokiečių žinios Lietuvoje*, 1999, Nr. 6, p. 2.
- MALIŠAUSKAS, Jurgis. Senųjų Klaipėdos krašto gyventojų epitafijos čia ir Vakaruose. Gerhardo Bangemanno darbo protokolas ir komentarai. *Tiltai*, 2000, Nr. 2, p. 97–100.
- MALIŠAUSKAS, Jurgis. Lietuviški tituliniai įrašai Šilutės rajono antkapiniuose paminkluose. *Vėjas iš Aistmarių*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 197–207.
- MALIŠAUSKAS, Jurgis. Lietuviškų įrašų Mažosios Lietuvos paminkluose beišskant. *Vėjas iš Aistmarių*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 183–196.
- MILIUS, Vacys. Klaipėdiečių antkapinių paminklų įrašai. *Kraštotyra*, Nr. 20. Vilnius: Mintis, 1986, p. 60–68.
- PETRAITIS, Viktoras; PURVINAS, Martynas. Senosios Klaipėdos krašto evangelikų kapinės. *Lietuvos aidas*, 1995 spalio 25, Nr. 217, p. 17.
- POCYTĖ, Silva. Agluonėnų kaimo kapinių antkapiniai paminklai. Kn.: POCYTĖ, S. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. KU Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras. Klaipėda 1994, p. 139–142.

- POCYTĖ, Silva. Kantvainių kaimo kapinių (prie P. Juškos) antkapiniai paminklai. Kn.: Pocyte S. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. KU Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras. Klaipėda, 1994, p. 142–145.
- POCYTĖ, Silva. Kantvainių kaimo kapinių (prie E. Juknevičienės) antkapiniai paminklai. Kn.: Pocyte S. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje (1939–1990)*. KU Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras. Klaipėda, 1994, p. 146–150.
- POCYTĖ, Silva. Das Forschungsprojekt „Das konfessionelle Erbe im Memelland“. Stand und Methode. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2008, Bd. 16, S. 9–30.
- PURVINAS, Martynas. Evangelikų kapinės Katyčių apylinkėse. *Keleivis*, 1994, Nr. 3–4, p. 36–37.
- PURVINAS, Martynas. Klaipėdos krašto kapinių naikinimas po 1944 m. – desakralizacijos politiniai, ideologiniai, psichologiniai ir kiti aspektai. *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo darbai*, T. 18. Vilnius, 2003, p. 1151–1164.
- PURVINAS, Martynas. Mažosios Lietuvos antkapiniai paminklai. *Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius: Etninės kultūros globos taryba, 2008, p. 55–58.
- PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. Tyrinėjame Mažosios Lietuvos kapines. *Klaipėda*, 1996 gegužės 25, p. 19.
- PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. Mediniai kryžiai Šilutės apylinkių senosiose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 3, 1996, p. 189–194.
- PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. Kapinės Mažajoje Lietuvoje. *Kapinės – Lietuvos kultūros paveldo objektas*. Kaunas, 2002, p. 27–37.
- PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. Mažosios Lietuvos medžiaginės kultūros ir paveldo tyrimai 1980–2005 metais. In *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilnius: VU leidykla, 2006, p. 59–71.
- PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. Mažosios Lietuvos kryždirbystė: mediniai antkapiniai kryžiai senosiose Priekulės apylinkių kapinėse. *Liaudies kultūra*, 2010, Nr. 3, p. 14–27.
- PURVINAS, Martynas; PURVINIENĖ, Marija. *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*. Mokslo monografija, I knyga. Kauno technologijos universitetas, Architektūros ir statybos institutas. Kaunas: Technologija, 2010.
- PURVINIENĖ, Marija. Kapų apvadai Smalininkų apylinkių senosiose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 9, 2002, p. 144–151.
- PURVINIENĖ, Marija. Klaipėdos krašto antkapiniai paminklai XX a.: etninių bruožų raida. *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5, p. 27–31.
- PURVINIENĖ, Marija. Metaliniai antkapiniai kryžiai Smalininkų apylinkių kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 10, 2003, p. 168–177.
- PURVINIENĖ, Marija. Metaliniai antkapiniai kryžiai Rusnės apylinkių kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 11, 2004, p. 160–169.
- PURVINIENĖ, Marija. Metaliniai kaltiniai kryžiai Priekulės apylinkių kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 12, 2005, p. 107–119.
- PURVINIENĖ, Marija; PURVINAS, Martynas. Klaipėdos krašto metaliniai lieti antkapiniai kryžiai. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 4, 1997, p. 182–189.
- PURVINIENĖ, Marija; PURVINAS, Martynas. Senųjų kapinių Lauksargių–Bitėnų ruože kultūrologiniai tyrimai. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 6, 2000, p. 142–159.
- PURVINIENĖ, Marija; PURVINAS, Martynas. Metaliniai kapų aptvarai Rusnės apylinkių senose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, 2001, Nr. 8, p. 191–207.
- PURVINIENĖ, Marija; PURVINAS, Martynas. Mediniai kryžiai Aisėnų apylinkių kapinėse. *Liaudies kūryba*. Vilnius, 2002, p. 328–334.
- PURVINIENĖ, Marija; PURVINAS, Martynas. Mediniai kryžiai ir krikštai Nemuno deltos senosiose kapinėse. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 14, 2009, p. 121–137.
- PURVINIENĖ, Marija; PURVINAS, Martynas. Mažosios Lietuvos metalinių lietinių antkapinių kryžių technologinės bei stilistinės ypatybės. *Kultūros paminklai*. Vilnius: Savastis, Nr. 15, 2010, p. 88–101.
- SCHIPPERS, Thomas K. We Were Here First! Some Reflections on Time, Place and Identity-Building Today. In R. MURSIC, J. REPIČ (eds.). *Places of Encounter*. Ljubljana: Zupaniceva knjirznica, 2007, p. 101–112.
- SIDABRAITĖ, Žavinta. Epitafijos Mažosios Lietuvos antkapiniuose paminkluose: žanrinės ypatybės ir vertė. In *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*. Vilniaus universitetas, Lietuvos mokslų akademija. Vilnius: VU leidykla, 2006, p. 216–231.
- SLIUŽINSKAS, Rimantas. Litauische Verse aus lutherischen Kirchenliedern auf Grabmälern im Memelland. *Annaberger Annalen über Litauen und deutsch-litauische Beziehungen*, 2008, Bd. 16, S. 92–123.
- STRAVINSKAS, Antanas. Agluonėnų paminklai. *Etnografija*. Metraštis, kn. 2–3. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 1992–1993, p. 56–57.
- STRAVINSKAS, Antanas. Klaipėdiškiai kalviai ir jų pagaminti paminklai. *Lietuvininkų kraštas*. Kaunas, 1995, p. 494–518.
- STRAVINSKAS, Antanas. Metaloplastika Klaipėdos krašto paminkluose. *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 6, p. 46–52.

STORIES OF OLD CEMETERIES: ATTITUDES OF THE LOCAL POPULATION AND POST-WAR NEW-COMERS TO THE RELICTS OF THE LUTHERAN CONFESSIONAL HERITAGE IN KLAIPĖDA REGION

Rimantas Sliužinskas

Klaipėda University, Lithuania

Summary

The article presents research materials collected by means of surveys of the old Lietuvininkai (residents of Prussian Lithuania) and settlers of the post-war period who lived in the vicinity of the old Lutheran cemeteries; that affected the character of their lifestyle, traditional moral attitudes, and economic activity in one or another way. The major part of the information was collected during summer expeditions to the villages of Saugai rural administrative unit, Šilutė district, in the summer of 2012. Authentic stories and memories of the origin and development of specific cemeteries, burial customs and habits, and the issues of cemetery care or neglecting are published and discussed. The summaries provide the views of the surveyed respondents of the immediate and further prospects of the survival of the said cemeteries.

The article focuses on the discussion of mortality rate and the causes of death, the laying-out of the corpses and their clothing, the foundation of the cemeteries and the formation of tombs. The survey materials also cover the respondents' memories of the burial customs and habits, as well as the procedures of tomb arrangement and tombstone erection. The issues of cemetery and their environment tidying traditions and of the disappearing of roads leading to cemeteries are discussed. The stories witness that 'the death of the village means the death of the cemetery'. On the neglected cemetery sites in disappearing villages, new economic or 'cultural' activities, in no way complying to the ancient tradition of respect for the dead, are launched. Other problems arise due to the changing memories of place-names and doubtful prospects of the continuity of the sacred memories.

The collected materials of the memories of old local residents and post-war settlers witness the current situation of the historical Lutheran cemeteries of Klaipėda Region and doubtful prospects of their preservation.

The summary of the collected materials lead to the following conclusions:

The essentially changed social and cultural environment of the old villages in Klaipėda Region and the dead villages have only one expression of their spiritual memory in a material form, viz. the old historical cemeteries.

The present fate of the old Lutheran cemeteries is dual. Part of them located closer to the surviving larger villages and settlements are taken care of (the cemeteries of Vilkyčiai, Kukorai, Čiūteliai, Begėdžiai, etc., in Saugai rural administrative unit, Šilutė district). Burial is continuing in them, and individual tombs are well-cared for. However, the cemeteries in smaller or extinct villages are neglected. Unless some measures are taken, their extinction is just a matter of time.

The old Lietuvininkai people do their best to take care of the cemeteries and to preserve them. Part of the post-war settlers living in the vicinities of such cemeteries also take care of the cemeteries on their own initiative (or encouraged by the elders): they cut grass and bushes, re-erect the falling tombstones, etc. Regretfully, the majority of the new settlers see the cemeteries as an alien

object, unnecessary and interfering with their economic activity. As we have heard, they would be happy to plough the area and thus expand their farmland.

An especially harmful impact on people's views was formed by the Soviet-time negative attitude towards confessional heritage. Even in Klaipėda, in the area of the old city cemetery, a public Sculpture Park was founded. That enabled the settlers to no longer take care of the remaining tombstones, but instead to steal them and use for their own needs or simply to destroy them.

Presently, the better surviving Lutheran cemeteries in Klaipėda region are taken care of by the last generation of the local population – the old Lietuvininkai. Their children or grandchildren (except for individual positive cases), either living in Lithuania or abroad, do not intend to take care of the tombs of their ancestors. Therefore, the care of cemeteries becomes the responsibility of the local administration who has limited possibilities for the performance of the function.

The old Lietuvininkai painfully accept the said prospect of their cemeteries, however, they remain optimistic and get buried even in less cared for or neglected cemeteries. In that way, they observe probably the most significant attitude of their lives: to find eternal rest next to their parents and grandparents.